

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського
національного університету
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Бюджети об'єднаних територіальних громад: проблеми
та перспективи розвитку

Спеціальність: 072 – фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
Освітньо-професійна програма: Фінанси

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи ФЗВНМ-21
В. В. Дяконюк

Вінниця - 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТІВ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	6
1.1. Сутність і значення бюджетів об'єднаних територіальних громад	6
1.2. Характеристика складових бюджету об'єднаної територіальної громади	11
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН БЮДЖЕТІВ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ	17
2.1. Аналіз доходної частини бюджету Вінницької міської об'єднаної територіальної громади	17
2.2. Оцінка видаткової частини бюджету Вінницької міської об'єднаної територіальної громади	26
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТІВ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ	34
3.1. Проблемні аспекти формування доходів і здійснення видатків бюджетів об'єднаних територіальних громад	34
3.2. Шляхи вирішення проблем функціонування бюджетів об'єднаних територіальних громад	40
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. З огляду на триваючу реформу децентралізації, бюджети об'єднаних територіальних громад стали ключовим інструментом реалізації місцевого самоврядування, забезпечення локального розвитку та підвищення якості життя населення. Однак формування та використання бюджетів ОТГ в Україні стикається з численними проблемами, серед яких нестача фінансових ресурсів, нерівномірний розподіл доходів між громадами, недостатня ефективність видатків і низька інституційна спроможність. Умови воєнного часу посилюють ці виклики, зокрема, через зниження надходжень, необхідність фінансування критичної інфраструктури та підтримки переселенців, що збільшує навантаження на місцеві бюджети. Тому дослідження проблем і перспектив розвитку бюджетів ОТГ має теоретичне і практичне значення для розробки ефективних механізмів їх формування, розподілу та використання.

Питання бюджетів ОТГ досліджували такі вчені, як І. Баланюк, Г. Возняк, О. Кнейслер, В. Коровій, О. Левандівський, Л. Лисяк, С. Надал, О. Нема, Н. Спасів, Н. Праць, А. Руденко та інші. Водночас функціонування бюджетів ОТГ в Україні є порівняно новою сферою наукових розвідок, тому багато аспектів залишаються недостатньо вивченими, зокрема як громади формують, розподіляють і витрачають фінансові ресурси для досягнення довгострокових стратегічних цілей, що обумовило мету, завдання, структуру та логіку проведення дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою випускної кваліфікаційної роботи є поглиблення концептуальних засад функціонування бюджетів ОТГ, аналіз їх сучасного стану в Україні, встановлення проблем формування й використання та обґрунтування перспектив подальшого розвитку.

Досягнення мети дослідження передбачає розв'язання таких завдань:

- визначити сутність і призначення бюджетів об'єднаних територіальних громад;

- розглянути складові бюджету об'єднаної територіальної громади;
- здійснити аналіз доходної частини бюджету Вінницької міської об'єднаної територіальної громади;
- провести оцінку видаткової частини бюджету Вінницької міської об'єднаної територіальної громади;
- окреслити проблемні аспекти формування доходів і здійснення видатків бюджетів об'єднаних територіальних громад;
- запропонувати шляхи вирішення проблем функціонування бюджетів об'єднаних територіальних громад.

Об'єктом дослідження є бюджети ОТГ в Україні.

Предметом дослідження є суспільні відносини, що виникають в процесі формування, розподілу та використання бюджетів ОТГ в Україні.

Методи дослідження. Для вирішення сформульованих завдань у випускній кваліфікаційній роботі використано такі методи пізнання: аналіз і синтез – для дослідження окремих аспектів функціонування бюджетів ОТГ та інтегрування отриманих знань в єдину теоретико-практичну концепцію; емпіричний – для оцінки динаміки фінансових показників бюджету Вінницької міської ОТГ та виявлення ключових проблем; індукція та дедукція – для узагальнення результатів дослідження бюджетів ОТГ для виявлення загальних тенденцій, а також для застосування теоретичних положень для аналізу конкретних аспектів бюджетів ОТГ; табличний і графічний – для наочного представлення результатів дослідження.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі й нормативні акти з питань місцевого самоврядування та функціонування бюджетів ОТГ, дані Державного веб-порталу бюджету для громадян, наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених, аналітичні розрахунки автора, виконані у процесі дослідження, ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці концептуальних основ, виявленні проблем функціонування бюджетів ОТГ в Україні та обґрунтуванні перспектив їх розвитку. До основних результатів

проведеного дослідження належать такі наукові положення:

- удосконалено визначення бюджету об'єднаної територіальної громади як фінансового документу, що формує основу економічної автономії громади, акумулює її власні та передані ресурси з метою забезпечення соціально-економічного розвитку, задоволення суспільних потреб та підвищення якості життя мешканців на засадах прозорості, підзвітності й участі громадян у прийнятті рішень;

- виявлено системні проблеми функціонування бюджетів об'єднаних територіальних громад в Україні, зокрема дисбаланс між доходами та видатками, недостатність фінансових ресурсів, нерівномірність розподілу міжбюджетних трансфертів, слабе залучення громади до бюджетного процесу та обмежене використання інноваційних фінансових інструментів; а також розроблено рекомендацій для їх подолання, які включають підвищення фінансової самостійності громад шляхом оптимізації оподаткування, впровадження партисипативного бюджетування, використання зарубіжного досвіду децентралізації фінансів, а також розширення співпраці з міжнародними донорами і грантовими програмами.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені рекомендації є важливими для подальшого зміцнення фіскальної функції митних органів в Україні, що допоможе збільшити надходження митних платежів до державного бюджету.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження, викладені у випускній кваліфікаційній роботі, були апробовані та отримали позитивну оцінку на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні пріоритети розвитку науки та суспільства» (11-12 квітня 2024 р., м. Вінниця).

Структура та обсяг роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладено на 47 сторінках. Робота містить 6 таблиць, 6 рисунків. Список використаних джерел налічує 37 найменувань.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТІВ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Сутність і значення бюджетів об'єднаних територіальних громад

Бюджети об'єднаних територіальних громад (надалі – ОТГ) в Україні виникли у процесі реалізації реформи децентралізації, яка стартувала у 2014 році. Метою реформи було передання повноважень та ресурсів від центральної влади до місцевого самоврядування аби громади могли самостійно забезпечувати свій розвиток та вирішувати локальні питання. Створення ОТГ стало ключовим елементом цієї реформи.

Основною передумовою для формування бюджетів ОТГ було ухвалення Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» у 2015 році [29]. Згідно із цим законом, громади можуть добровільно об'єднуватися для створення більш спроможних адміністративно-територіальних одиниць. Після об'єднання громада отримує новий статус та прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом, що дозволяє їй отримувати додаткові бюджетні ресурси, такі як частину податку на доходи фізичних осіб, субвенції на освіту, охорону здоров'я, інфраструктуру тощо.

Бюджети ОТГ формувалися на базі двох основних принципів: фінансової децентралізації та посилення самостійності місцевих органів влади. У 2015 році були внесені зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України, які визначили порядок формування доходів і видатків бюджетів ОТГ. Завдяки цим змінам ОТГ отримали можливість не лише акумулювати власні доходи, а й брати участь у фінансуванні розвитку своїх територій, залучати інвестиції, використовувати міжнародну технічну допомогу, а також впроваджувати інноваційні підходи, такі як партисипативне бюджетування.

Таким чином, бюджети ОТГ стали інструментом фінансової автономії та основою для ефективного управління ресурсами на місцевому рівні, сприяючи реалізації стратегій соціально-економічного розвитку громад..

Науковці, законотворці та фахівці у сфері місцевого самоврядування розглядають сутність бюджетів ОТГ як ключового фінансового інструменту, що забезпечує автономність, ефективність і відповідальність місцевої влади в управлінні фінансовими ресурсами (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Підходи до визначення поняття «бюджет ОТГ»*

Автор(и)	Характеристика
Ананьєва Є. А.	«бюджет ОТГ – фінансовий план, що містить систему соціально-економічних заходів, які впроваджуються органами місцевого самоврядування у визначеній законом процедурі та формі та забезпечують виконання завдань і функцій у відповідній територіальній громаді протягом бюджетного періоду» [1, с.295].
Бюджетний кодекс України	«бюджет ОТГ – бюджет об'єднаної територіальної громади, створеної згідно із законом та перспективним планом формування території громади, а також бюджет об'єднаної територіальної громади, визнаною Кабінетом Міністрів України спроможною в порядку, встановленому законом» [2].
Василевська-Смаглюк О. С., Гура Н. Г., Дерун І. В., Шевчук В. В.	«бюджет ОТГ – план формування та використання фінансових ресурсів села, селища, міста або об'єднаної територіальної громади для забезпечення виконання завдань та функцій місцевого самоврядування в межах відповідної територіальної громади» [3, с.95].
Гарбінська-Руденко А.В., Дмчук М. В.	«бюджет ОТГ – план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду» [8, с.363].
Коробцова Д. В., Мищенко Л. В.	«бюджет ОТГ – бюджет місцевого самоврядування, що утворює фінансовий план, кошти якого становлять обсяг фінансових ресурсів, що є в розпорядженні місцевої влади, на потреби громади» [15, с.161].
Коровий В. В.	«бюджет ОТГ – основна ланка фінансів місцевого самоврядування, що формується в адміністративно-територіальних одиницях для здійснення повноважень, які покладені на територіальну громаду» [16, с.400].
Крутько М. А.	«бюджет ОТГ – баланс доходів і витрат фінансових ресурсів відповідної територіальної громади» [17, с.58].
Люта О. В., Пігуль Н. Г.	«бюджет ОТГ – основний інструмент реалізації прав територіальної громади на автономне вирішення питань місцевого господарювання» [21].
Нездойминога О. Є.	«бюджет ОТГ – форма організації руху коштів і найважливіший засіб розподілу та перерозподілу грошових коштів між виробничою і невиробничою сферами» [24, с.444].
Проць Н. В., Руденко А. М.	«бюджет ОТГ – головний фінансовий документ, який регламентує фінансово-господарську діяльність органів місцевого самоврядування, бюджетних установ та забезпечує розвиток громади» [30, с.48].

* Складено автором самостійно

Незважаючи на значну кількість трактувань дефініції «бюджет ОТГ», ми вважаємо, що їм властива певна фрагментарність. Багато науковців зосереджуються на окремих аспектах бюджету ОТГ, таких як його фіскальна функція, проте ігнорують стратегічний, соціально-економічний або контрольний

характер. Законотворці, своєю чергою, не завжди враховують особливості місцевих умов при створенні нормативно-правової бази. До того ж законодавство України не містить єдиного і конкретного визначення «бюджет ОТГ». Натомість використовуються загальні підходи до місцевих бюджетів, які не враховують специфіку ОТГ, їхню автономію та виклики. У багатьох наукових трактуваннях і нормативних документах упускається важливість участі мешканців у формуванні та використанні бюджету, що суперечить концепції децентралізації і партисипативного управління. Ці недоліки тлумачення ускладнюють ефективне функціонування бюджетів ОТГ в Україні, знижують їхню здатність відповідати сучасним викликам і досягати цілей децентралізації.

Тому ми пропонуємо власне визначення бюджету ОТГ як фінансового документу, що формує основу економічної автономії громади, акумулює її власні та передані ресурси з метою забезпечення соціально-економічного розвитку, задоволення суспільних потреб та підвищення якості життя мешканців на засадах прозорості, підзвітності й участі громадян у прийнятті рішень. Дане трактування охоплює всі ключові функції бюджету ОТГ, поєднуючи їх у єдиному підході. Унікальним аспектом є акцент на демократичних засадах управління бюджетом – відкритості, звітності перед громадою та її участі у прийнятті рішень, зокрема через механізми партисипативного бюджетування.

Бюджет ОТГ виконує низку важливих функцій, які забезпечують ефективне управління фінансовими ресурсами громади та сприяють її розвитку. Основні функції включають [36, с.17]:

1. Розподільну: бюджет ОТГ є інструментом розподілу фінансових ресурсів між різними напрямками розвитку громади. Він дозволяє спрямовувати кошти на пріоритетні сфери, такі як освіта, охорона здоров'я, житлово-комунальне господарство, інфраструктура та соціальний захист.

2. Регулювальну: бюджет ОТГ допомагає врівноважувати економічні та соціальні диспропорції у межах громади. З його допомогою фінансуються заходи, спрямовані на зменшення соціальної нерівності, забезпечення доступу до базових послуг для всіх мешканців, незалежно від їхнього місця проживання.

3. Контрольну: через бюджет ОТГ здійснюється контроль за раціональним і цільовим використанням фінансових ресурсів громади. Ця функція реалізується через процедури планування, моніторингу та звітності, що забезпечує прозорість і підзвітність органів місцевого самоврядування.

4. Стабілізаційну: завдяки формуванню резервів і стабілізаційних фондів, бюджет ОТГ дозволяє громаді реагувати на непередбачувані ситуації, такі як економічні кризи, стихійні лиха чи військові конфлікти.

5. Інвестиційну: бюджет сприяє залученню інвестицій у громаду через фінансування капітальних видатків, будівництво та модернізацію інфраструктури, реалізацію проєктів регіонального розвитку та розвиток підприємницької діяльності.

Отже бюджет ОТГ є важливим інструментом фінансового управління, який виконує ключові функції для забезпечення сталого розвитку громади, зміцнення її фінансової автономії, підвищення рівня життя населення та стимулювання економічного зростання на місцевому рівні.

Бюджет ОТГ є одним із головних інструментів реалізації місцевої фінансової політики та забезпечення сталого розвитку громади. Його призначення полягає у виконанні низки важливих завдань, що охоплюють різні аспекти економічного, соціального, та управлінського розвитку. Серед завдань бюджету ОТГ виокремлюють [11, с.133]:

1. Фінансове забезпечення розвитку громади. Бюджет ОТГ є основним джерелом фінансування місцевих програм і проєктів, спрямованих на розвиток громади. За його рахунок реалізуються інфраструктурні проєкти, будуються дороги, школи, дитячі садки, лікарні, а також модернізується житлово-комунальне господарство. Це сприяє створенню комфортного середовища для мешканців та залученню інвестицій.

2. Забезпечення соціального захисту. Призначення бюджету ОТГ також полягає у підтримці вразливих категорій населення через фінансування програм соціальної допомоги, забезпечення виплат малозабезпеченим родинам, пенсіонерам, особам з інвалідністю та іншим групам, які потребують підтримки.

3. Гарантування доступу до базових послуг. Бюджет громади забезпечує функціонування закладів освіти, охорони здоров'я, культури, спорту та інших соціально важливих об'єктів. Це створює умови для рівного доступу мешканців до якісних послуг незалежно від їхнього соціального статусу чи місця проживання.

4. Фінансова підтримка економічної діяльності. За допомогою бюджету ОТГ фінансуються програми підтримки малого та середнього бізнесу, розвиток сільського господарства, промисловості та туризму. Це сприяє створенню робочих місць, наповненню місцевого бюджету за рахунок податків і зборів, а також підвищенню економічної активності громади.

5. Управління місцевими фінансами. Бюджет ОТГ є інструментом планування та розподілу фінансових ресурсів між різними сферами діяльності. Він дозволяє раціонально розподіляти кошти відповідно до стратегічних пріоритетів громади, здійснювати контроль за їх використанням та забезпечувати фінансову прозорість і підзвітність органів місцевого самоврядування.

6. Забезпечення фінансової автономії. Одним із ключових призначень бюджету ОТГ є забезпечення фінансової незалежності громади в умовах децентралізації. Це дає змогу самостійно планувати дохідну та видаткову частини бюджету, ухвалювати рішення щодо розподілу коштів і реалізовувати власні ініціативи.

7. Реагування на виклики та кризи. Бюджет ОТГ забезпечує фінансову спроможність громади реагувати на непередбачувані обставини, такі як стихійні лиха, епідемії чи військові конфлікти. Формування резервного фонду дозволяє оперативно вирішувати кризові ситуації.

Таким чином, призначення бюджету ОТГ полягає у забезпеченні сталого розвитку громади, підвищенні якості життя її мешканців, фінансовій стабільності та автономії місцевого самоврядування. Він слугує базовим інструментом реалізації соціально-економічної політики на місцевому рівні, об'єднуючи інтереси громади, бізнесу та держави.

1.2. Характеристика складових бюджету об'єднаної територіальної громади

Бюджет ОТГ складається з кількох основних компонентів, які забезпечують його цілісність і функціональність. Ці складові відображають структуру формування доходів, розподілу видатків, а також управління бюджетними ресурсами.

Доходи бюджету ОТГ – це сукупність фінансових ресурсів, які надходять до місцевого бюджету та забезпечують виконання громадою власних і делегованих повноважень. Вони формуються з різних джерел, передбачених законодавством України, і відображають фінансову спроможність громади.

Бюджетний кодекс України визначає чіткий перелік джерел доходів для бюджету ОТГ, що включає податкові, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, офіційні трансферти та цільові фонди. Ці джерела забезпечують фінансову спроможність громад та їх здатність здійснювати місцеві програми та ініціативи.

Податкові надходження бюджету ОТГ є основним і стабільним джерелом доходів для місцевих громад. Вони включають різноманітні податки, що сплачуються фізичними та юридичними особами на території громади. Основними серед них є податок на доходи фізичних осіб, єдиний податок, податок на майно, акцизний податок та інші. Ефективне адміністрування податків, а також встановлення справедливих ставок, є важливим аспектом забезпечення фінансової самостійності ОТГ та забезпечення їхніх соціальних, економічних й інфраструктурних потреб [18, с.38].

До бюджету ОТГ надходять загальнодержавні та місцеві податки і збори. Загальнодержавні податки й збори зараховуються до бюджету ОТГ в Україні за певними правилами, визначеними Бюджетним кодексом України та іншими законодавчими актами. Оскільки загальнодержавні податки мають значення для всієї країни, частина з них розподіляється між державним бюджетом і місцевими бюджетами, зокрема бюджетами ОТГ (табл. 1.2). У свою чергу, місцеві податки та збори зараховуються до бюджету ОТГ у повному обсязі.

Таблиця 1.2

Нормативи зарахування загальнодержавних податків і зборів до бюджетів ОТГ в Україні*

Назва	Норматив
Податок та збір на доходи фізичних осіб	60%
Податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності	100%
Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів державного значення (рубки головного користування)	37%
Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів місцевого значення	100%
Рентна плата за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення	100%
Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення	5%
Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин місцевого значення	100%
Рентна плата за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату	3%
Акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібної торгівлі підакцизних товарів	100%
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (пальне)	13,44%
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (пальне)	13,44%

* Складено автором на основі [2]

Неподаткові надходження бюджету ОТГ надходять до нього не внаслідок сплати податків, а в результаті інших економічних операцій, таких як плата за використання майна, різноманітні збори, штрафи та інші адміністративні платежі (табл. 1.3). Ці надходження є важливим джерелом фінансування для ОТГ і можуть допомагати збалансувати місцеві бюджети, зменшивши залежність від податкових надходжень.

Таблиця 1.3

Нормативи зарахування неподаткових доходів до бюджетів ОТГ в Україні*

Назва	Норматив
Частина чистого прибутку (доходу) комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до відповідного місцевого бюджету	згідно з рішенням відповідної місцевої ради
Плата за розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів	100%
Адміністративні штрафи та інші санкції	100%
Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності та сертифікати, що видаються виконавчими органами місцевих рад і місцевими органами виконавчої влади	100%
Адміністративний збір за проведення державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань	100%
Плата за надання інших адміністративних послуг	100%
Адміністративний збір за державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень	100%

* Складено автором на основі [2]

Неподаткові надходження є важливою складовою бюджетів ОТГ. Вони дозволяють підвищити фінансову автономію та забезпечити стабільність місцевих бюджетів. Однак для ефективного їх використання необхідна чітка система контролю та управління такими надходженнями, що передбачає прозорість, обґрунтованість та справедливість у їх розподілі.

Доходи від операцій з капіталом бюджету ОТГ виникають внаслідок операцій з фінансовими активами, майном та земельними ділянками, що належать місцевому самоврядуванню. Вони не пов'язані з регулярними господарськими операціями або поточною економічною діяльністю ОТГ, але значно впливають на здатність громади реалізовувати великі інфраструктурні проекти та покривати фінансові потреби. Проте важливо, щоб такі операції проводилися прозоро, відповідно до чинного законодавства, і супроводжувалися належним фінансовим контролем, оскільки неправильне використання коштів або неефективне управління майном може призвести до фінансових ризиків для громади.

Офіційні трансферти бюджету ОТГ надходять від державного бюджету або інших органів влади для фінансування видатків на здійснення державних функцій, які не покриваються місцевими доходами, або для підтримки місцевого розвитку в межах державної політики.

Завдяки офіційним трансфертам громади можуть [6, с.217]:

- 1) покрити дефіцит бюджету та забезпечити виконання своїх зобов'язань перед громадянами;
- 2) реалізувати державні програми та ініціативи, зокрема у сферах освіти, медицини, соціального забезпечення;
- 3) залучати додаткові ресурси для розвитку інфраструктури та місцевої економіки;
- 4) впроваджувати проекти, що відповідають національним пріоритетам та цілям розвитку.

Трансферти також сприяють вирівнюванню фінансових можливостей ОТГ, що особливо важливо для віддалених або бідних територій, які не мають

достатньо місцевих ресурсів для забезпечення базових соціальних послуг та розвитку інфраструктури. Вони дозволяють уникнути значної нерівності між різними територіями, забезпечуючи більш рівний доступ до послуг і розвитку.

Цільові фонди бюджету ОТГ використовуються для акумулювання коштів, які мають чітке цільове призначення, з метою реалізації конкретних програм чи проєктів. Це джерело доходів бюджету ОТГ, яке дозволяє забезпечити ефективне фінансування певних напрямків розвитку громади, таких як інфраструктурні проєкти, соціальна підтримка населення, екологічні ініціативи чи інші пріоритетні завдання. Вони гарантують цільове використання фінансових ресурсів, сприяють більш ефективному управлінню місцевими бюджетами, а також забезпечують прозорість і контроль за витрачанням коштів. Завдяки цим фондам, місцеві органи влади можуть реалізовувати пріоритетні програми розвитку, що безпосередньо впливають на покращення життя громадян.

Видатки бюджету ОТГ – це витрачання коштів, які здійснюються органами місцевого самоврядування для виконання своїх функцій, забезпечення життєдіяльності громади та реалізації соціально-економічних програм. Видатки бюджету ОТГ є однією з основних складових місцевого бюджету, що відображає, як кошти, отримані через різні джерела доходів, використовуються для задоволення потреб громади [35, с.147].

До видатків бюджету ОТГ належать, насамперед, видатки на виконання делегованих повноважень, які здійснюються органами місцевого самоврядування для виконання завдань і функцій, що відповідно до законодавства були передані державою на рівень місцевого управління. Делеговані повноваження є тими функціями та обов'язками, які виконуються органами місцевого самоврядування на підставі законів і нормативних актів, але фінансуються з державного бюджету або з часткового фінансування за рахунок місцевих бюджетів.

Видатки на виконання делегованих повноважень бюджету ОТГ в Україні включають фінансування таких важливих сфер, як освіта, охорона здоров'я,

соціальний захист, спорт, культура і мистецтво. Кожна з цих сфер є критично важливою для соціально-економічного розвитку місцевих громад, і їх ефективне фінансування є основою для покращення якості життя населення. Для забезпечення виконання делегованих повноважень у сфері освіти бюджетам територіальних громад надається освітня субвенція. Водночас дошкільна освіта в повному обсязі фінансується за рахунок видатків загального фонду бюджету ОТГ. Фінансування видатків у сфері охорони здоров'я здійснюється Національною службою здоров'я на підставі заключених угод. Бюджетам ОТГ надається субвенція для здійснення підтримки окремих закладів та заходів у системі охорони здоров'я. Проте із загального фонду бюджету територіальної громади здійснюються видатки на утримання будівель закладів охорони здоров'я та оплата за енергоносії та інші комунальні послуги. З 1 січня 2021 року ОТГ передано виконання делегованих повноважень у сфері соціального захисту, спорту, культури та мистецтва. Однак субвенції із державного бюджету бюджети ОТГ для фінансування видатків на зазначені делеговані повноваження не отримали. Фінансування видатків в повному обсязі здійснюється за рахунок загального фонду бюджету громади.

До видатків бюджету ОТГ належать також видатки на виконання власних повноважень, які забезпечують реалізацію функцій, що прямо визначені законодавством як відповідальність громади. Ці видатки спрямовані на задоволення потреб громади та створення умов для її сталого соціально-економічного розвитку. До таких видатків належать: підтримка засобів масової інформації; програми природоохоронних заходів місцевого значення; управління комунальним майном; регулювання земельних відносин; будівництво, реконструкція, ремонт та утримання доріг місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах; місцева пожежна охорона; утримання органів місцевого самоврядування; місцеві програми щодо дітей, молоді, жінок, сім'ї, соціального захисту окремих категорій населення; розвиток фізичної культури і спорту [23, с.215].

У складі бюджету ОТГ варто відзначити видатки розвитку, спрямовані на

створення або оновлення довгострокових активів, що забезпечують соціально-економічний розвиток громади, її сталий розвиток та поліпшення умов життя мешканців. Цей компонент бюджету має стратегічне значення, оскільки формує основи для зростання економічного потенціалу та підвищення конкурентоспроможності громади. Серед таких видатків виокремлюють: погашення місцевого боргу; капітальні видатки; внески органів місцевого самоврядування до статутного капіталу суб'єкта господарювання; проведення експертної грошової оцінки земельної ділянки; підготовка земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них державної чи комунальної власності для продажу на земельних торгах та проведення таких торгів; платежі, пов'язані з виконанням гарантійних зобов'язань територіальної громади міста; розроблення містобудівної документації на місцевому рівні.

Важливою складовою бюджету ОТГ є фінансування – це забезпечення достатніх фінансових ресурсів для виконання функцій і повноважень громади, а також реалізації її соціально-економічного розвитку. Фінансування охоплює як формування доходів бюджету, так і залучення додаткових ресурсів для вирішення нагальних потреб та інвестицій у розвиток громади.

Ця складова включає дефіцит або профіцит бюджету ОТГ [7, с.46]:

- у разі дефіциту (перевищення видатків над доходами) громада може залучати кредити, позики або отримувати додаткові субвенції;
- у разі профіциту (перевищення доходів над видатками) кошти можуть спрямовуватися на погашення боргів або формування резервів.

Таким чином, бюджет ОТГ складається з доходів, видатків і фінансування. Доходи включають податкові надходження (загальнодержавні та місцеві податки), неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, офіційні трансферти та цільові фонди. Видатки поділяються на виконання делегованих (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист) і власних повноважень громади (житлово-комунальне господарство, інфраструктура). Фінансування забезпечує балансування бюджету, покриваючи дефіцит чи спрямовуючи профіцит.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН БЮДЖЕТІВ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз доходної частини бюджету Вінницької міської об'єднаної територіальної громади

В умовах децентралізації влади в Україні, громади отримали ширші повноваження і відповідальність за виконання значної частини функцій, що потребує стабільного та ефективного фінансового забезпечення. Аналіз доходів бюджету ОТГ дозволяє оцінити структуру та динаміку надходжень, визначити ступінь залежності від трансфертів із державного бюджету, а також рівень мобілізації власних доходів. Це сприяє виявленню сильних та слабких сторін у формуванні доходної частини бюджету, розробці заходів для збільшення фінансової автономії громади та забезпечення її стійкості. Крім того, системний аналіз доходів дає змогу розробити обґрунтовані рекомендації для підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами та планування місцевого розвитку, враховуючи специфіку окремо взятої громади.

Вінницька міська територіальна громада утворена 26.10.2018 р. шляхом приєднання Деснянської селищної ради Вінницького району до Вінницької міської ради обласного значення. Площа ОТГ на момент створення складала 113,8 км², а кількість населення – 373164 особи.

Вінницька міська об'єднана територіальна громада утворена 12.06.2020 р. у складі Вінницької міської ради обласного значення, Деснянської селищної ради та Вінницько-Хутірської, Великокрушлинецької, Малокрушлинецької, Гавришівської, Писарівської та Стадницької сільських рад Вінницького району. Наразі площа ОТГ становить 255,45 км², а кількість населення – 387439 осіб.

Основним фінансовим документом, який забезпечує фінансування місцевих потреб, розвиток інфраструктури та надання соціальних послуг для мешканців громади є бюджет Вінницької міської ОТГ.

Бюджет Вінницької міської ОТГ демонструє стабільну позитивну динаміку доходів, особливо в частині загального фонду, що є ознакою ефективного управління фінансовими ресурсами (рис. 2.1). Така позитивна динаміка бюджетних доходів дозволяє забезпечувати соціально-економічний розвиток громади, модернізацію інфраструктури та реалізацію стратегічних програм, навіть в умовах складних зовнішніх викликів.

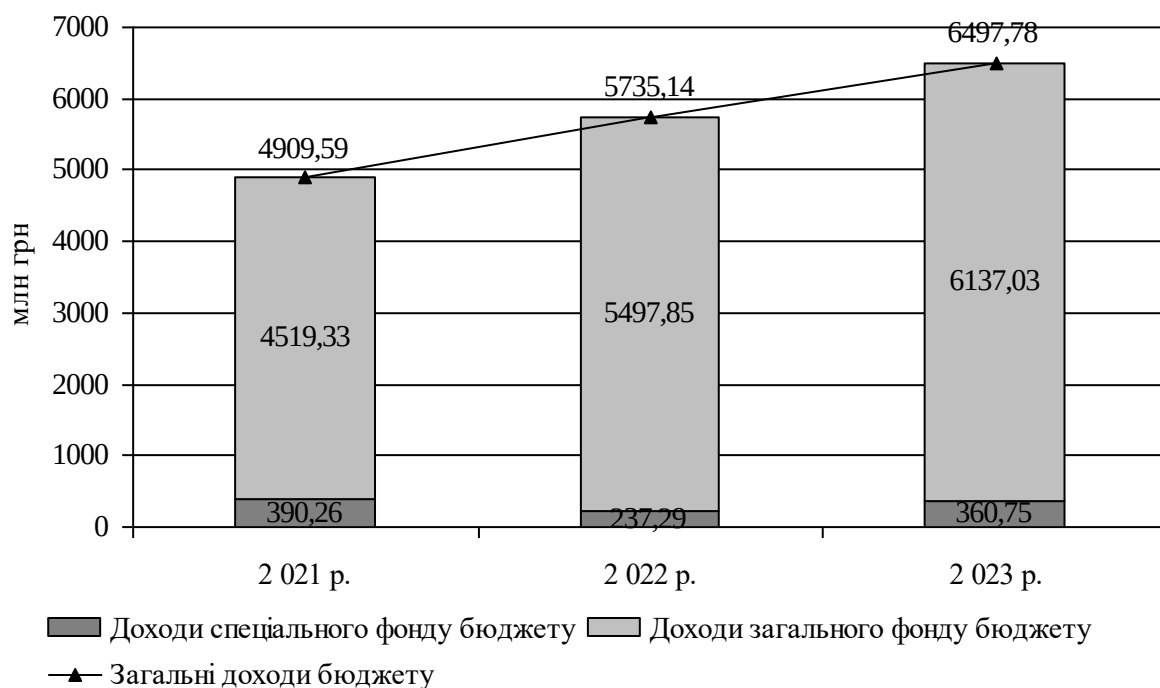

Рис. 2.1. Динаміка доходів бюджету Вінницької міської ОТГ у 2021-2023 рр.*

* Складено автором на основі [27]

Доходи бюджету Вінницької міської ОТГ зростали протягом аналізованого періоду. У 2021 році вони становили 4909,59 млн грн, у 2022 році зросли до 5735,14 млн грн (зростання на 16,8% проти 2021 року), а у 2023 році – до 6497,78 млн грн (зростання на 13,3% порівняно з 2022 роком). Така динаміка свідчить про збереження фінансової стабільності громади навіть в умовах війни. Протягом 2021-2023 років частка доходів загального фонду бюджету залишалася домінуючою, становлячи в середньому понад 90% загальних доходів бюджету Вінницької міської ОТГ. Це підкреслює важливість доходів загального фонду як основного фінансового ресурсу для функціонування громади.

Податкові надходження є ключовим джерелом формування бюджету Вінницької міської ОТГ, їх частка у загальних доходах бюджету перевищувала 73% протягом 2021-2023 років (рис. 2.2). Позитивна динаміка зростання податкових надходжень бюджету забезпечує фінансову стабільність громади навіть у складних економічних умовах. Крім того, значна залежність бюджету від податкових надходжень підкреслює необхідність подальшого розвитку місцевої економіки та вдосконалення механізмів адміністрування податків для збереження фінансової самодостатності громади.

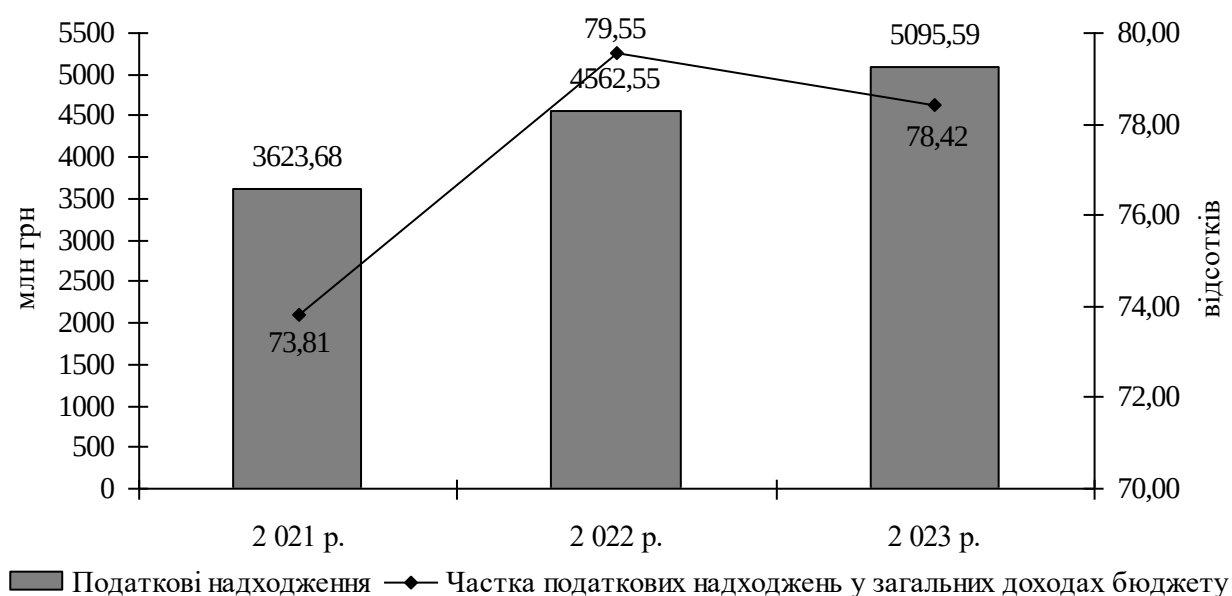

Рис. 2.2. Динаміка податкових надходжень бюджету Вінницької міської ОТГ у 2021-2023 рр.*

* Складено автором на основі [27]

Податкові надходження бюджету Вінницької міської ОТГ демонстрували стабільне зростання протягом аналізованого періоду. У 2021 році вони становили 3623,68 млн грн, у 2022 році зросли до 4562,55 млн грн (зростання на 25,9% порівняно з 2021 роком), а в 2023 році досягли 5095,59 млн грн (зростання на 11,7% у порівнянні з 2022 роком). Ця динаміка свідчить про поліпшення фіскальної політики та ефективну мобілізацію податкових надходжень на території громади. Частка податкових надходжень у загальних доходах бюджету у досліджуваному періоді залишалася на стабільно високому рівні, що говорить про домінуючу роль податків у формуванні доходів бюджету.

Податкові надходження бюджету Вінницької міської ОТГ у 2021-2023 роках були стабільними та збалансованими, що дозволяло забезпечувати фінансову стійкість громади (табл. 2.1). Зростання основних податків вказує на ефективне адміністрування, незважаючи на економічні виклики. Тому надалі важливо підтримувати розвиток малого бізнесу, оптимізувати адміністрування податків та стимулювати зростання бази оподаткування для забезпечення довгострокового фінансового розвитку громади.

Таблиця 2.1

Динаміка та структура податкових надходжень бюджету Вінницької міської ОТГ у 2021-2023 рр.*

Показник	2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	Сума, млн грн	Частка, %	Сума, млн грн	Частка, %	Сума, млн грн	Частка, %
Податок на доходи фізичних осіб	2381,71	65,73	3218,06	70,53	3348,84	65,72
Податок на прибуток підприємств	0,98	0,03	0,72	0,02	3,29	0,06
Акцизний податок	266,75	7,36	274,5	6,02	417,8	8,20
Рентна плата	0,47	0,01	0,63	0,01	0,45	0,01
Екологічний податок	2,1	0,06	2,63	0,06	3,21	0,06
Податок на майно	331,88	9,16	364,64	7,99	462,91	9,08
Єдиний податок	637,87	17,60	699,24	15,33	856,54	16,81
Туристичний збір	1,92	0,05	2,13	0,05	2,55	0,05
Всього податкових надходжень	3623,68	100	4562,55	100	5095,59	100

* Складено автором на основі [27]

У досліджуваному періоді податок на доходи фізичних осіб залишався головним джерелом наповнення бюджету, хоча його частка у податкових доходах поступово стабілізувалася через зростання інших надходжень. Акцизний податок, єдиний податок та податок на майно демонстрували стабільне зростання, що підвищувало диверсифікацію доходів бюджету. Ріст підприємницької активності позитивно впливав на показники єдиного податку, що свідчить про розвиток малого і середнього бізнесу в громаді. Податок на прибуток підприємств, рентна плата, екологічний податок та туристичний збір формували незначну частку податкових надходжень бюджету, проте демонстрували певне зростання обсягів.

Неподаткові надходження відіграють важливу, хоча й другорядну, роль у забезпеченні фінансової стійкості бюджету Вінницької міської ОТГ (рис. 2.3). Зростання неподаткових доходів у 2021-2023 роках є позитивним сигналом для фінансової системи громади, адже свідчить про ефективне управління ресурсами. Для збільшення частки неподаткових надходжень у структурі доходів бюджету важливо розширити спектр платних послуг, оптимізувати використання комунального майна та впроваджувати сучасні методи управління активами громади.

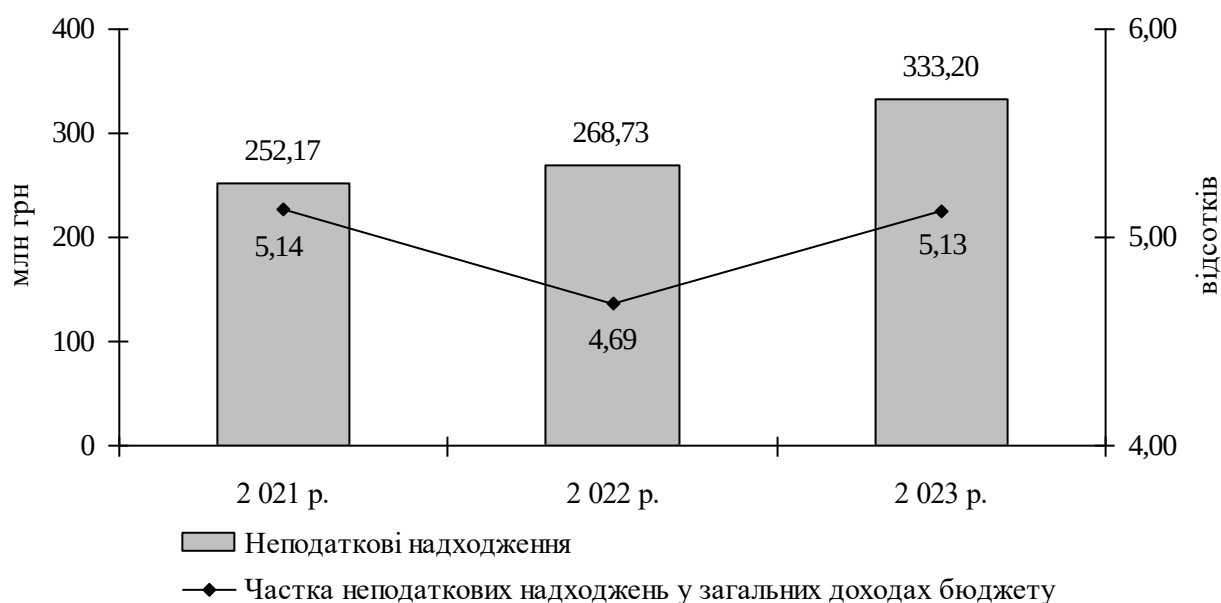

Рис. 2.3. Динаміка неподаткових надходжень бюджету Вінницької міської ОТГ у 2021-2023 рр.*

* Складено автором на основі [27]

У досліджуваному періоді неподаткові надходження бюджету Вінницької міської ОТГ демонстрували поступове зростання: у 2021 році їх обсяг становив 252,17 млн грн; у 2022 році вони зросли до 268,73 млн грн (на 6,6% проти 2021 року); у 2023 році вони досягли 333,20 млн грн, що на 24% більше, ніж у 2022 році. Зростання абсолютних обсягів неподаткових надходжень свідчить про покращення використання комунального майна, посилення фінансової дисципліни, а також підвищення доходів від платних послуг, які надають бюджетні установи. Відносна стабільність частки неподаткових надходжень у структурі доходів бюджету підтверджує збереження балансу між податковими і

неподатковими джерелами доходів. Зниження частки неподаткових надходжень у загальних доходах бюджету у 2022 році пов'язане із швидшим зростанням податкових доходів на фоні розширення податкової бази.

Неподаткові надходження бюджету були у 2021-2023 роках важливим джерелом доходів Вінницької міської ОТГ, зокрема за рахунок ефективного використання комунального майна та послуг бюджетних установ (табл. 2.2). Подальший розвиток можливий через удосконалення механізмів залучення доходів від власності, збільшення спектру послуг, що надаються бюджетними установами, та прозоре управління активами.

Таблиця 2.2

Динаміка та структура неподаткових надходжень бюджету Вінницької міської ОТГ у 2021-2023 рр.*

Показник	2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	Сума, млн грн	Частка, %	Сума, млн грн	Частка, %	Сума, млн грн	Частка, %
Доходи від власності та підприємницької діяльності	50,46	20,01	45,14	16,80	87,37	26,22
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	47,75	18,94	53,48	19,90	53,57	16,08
Інші неподаткові надходження	23,39	9,28	10,53	3,92	15,76	4,73
Власні надходження бюджетних установ	130,57	51,78	159,58	59,38	176,50	52,97
Всього неподаткових надходжень	252,17	100	268,73	100	333,20	100

* Складено автором на основі [27]

Загальний ріст неподаткових надходжень бюджету Вінницької міської ОТГ в аналізованому періоді вказує на успішне впровадження заходів із покращення адміністрування неподаткових доходів. Доходи від власності та підприємницької діяльності демонстрували суттєве зростання у 2023 році, що свідчить про зростання ефективності управління активами громади. Водночас власні надходження бюджетних установ залишалися ключовим джерелом неподаткових доходів бюджету, формуючи понад половину їх загального обсягу.

Доходи від операцій із капіталом були нестабільною складовою доходів бюджету Вінницької міської ОТГ у 2021-2023 роках, надходження яких залежали від економічної ситуації та політики громади щодо управління

активами (рис. 2.4). Зростання у 2023 році бюджетних доходів від операцій з капіталом свідчить про успішну реалізацію капітальних операцій, що пов'язане із заходами з продажу та оренди комунального майна чи земель. Для стабілізації доходів цього типу важливо розробити довгострокову стратегію управління комунальним майном та активами, зокрема в контексті залучення інвестицій та підвищення вартості об'єктів продажу.

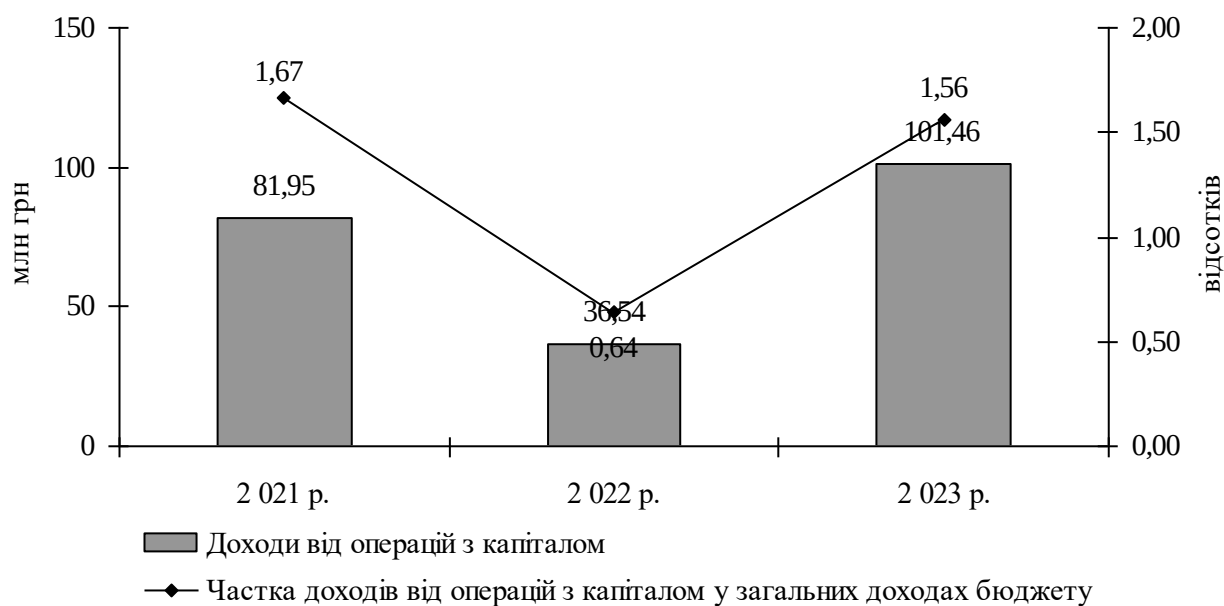

Рис. 2.4. Динаміка доходів від операцій з капіталом бюджету Вінницької міської ОТГ у 2021-2023 рр.*

* Складено автором на основі [27]

У досліджуваному періоді доходи від операцій з капіталом бюджету Вінницької міської ОТГ демонстрували нестабільність: у 2021 році їх обсяг склав 81,95 млн грн, що становило 1,67% загальних доходів бюджету; у 2022 році доходи суттєво знизилися до 36,54 млн грн, скоротившись на 55,4% проти 2021 року, а їхня частка впала до 0,64% загальних доходів бюджету; у 2023 році доходи від операцій з капіталом відновилися до 101,46 млн грн, збільшившись на 177,7% порівняно з 2022 роком, із часткою у загальних доходах бюджету на рівні 1,56%. Зниження у 2022 році можна пояснити зменшенням кількості та вартості операцій з продажу комунального майна чи іншими економічними факторами, пов'язаними з воєнним станом. Різке зростання у 2023 році вказує на активізацію операцій із капіталом через відновлення інвестиційної активності, реалізацію

комунальних активів і залучення коштів від продажу земельних ділянок.

У 2021-2023 роках офіційні трансферти залишалися вагомою складовою доходів бюджету Вінницької міської ОТГ, але їхня частка у загальних доходах поступово зменшувалася: у 2021 році обсяг офіційних трансфертів склав 941,54 млн грн, що становило 19,18% загальних доходів бюджету; у 2022 році сума трансфертів зменшилася до 853,66 млн грн (зниження на 9,3% порівняно з 2021 роком), а їхня частка впала до 14,88%; у 2023 році офіційні трансферти зросли до 955,07 млн грн, що на 11,9% більше, ніж у 2022 році, однак їхня частка у загальних доходах бюджету знизилася до 14,70% через швидше зростання інших доходів (рис. 2.5). Незначне скорочення обсягу у 2022 році пов'язане із загальною напруженістю в бюджетній системі через воєнний стан та обмеженими можливостями центрального бюджету. Зростання у 2023 році свідчить про відновлення надходжень від держави чи інших бюджетів, що могло бути спрямоване на підтримку відновлення громади та виконання соціально значущих програм.

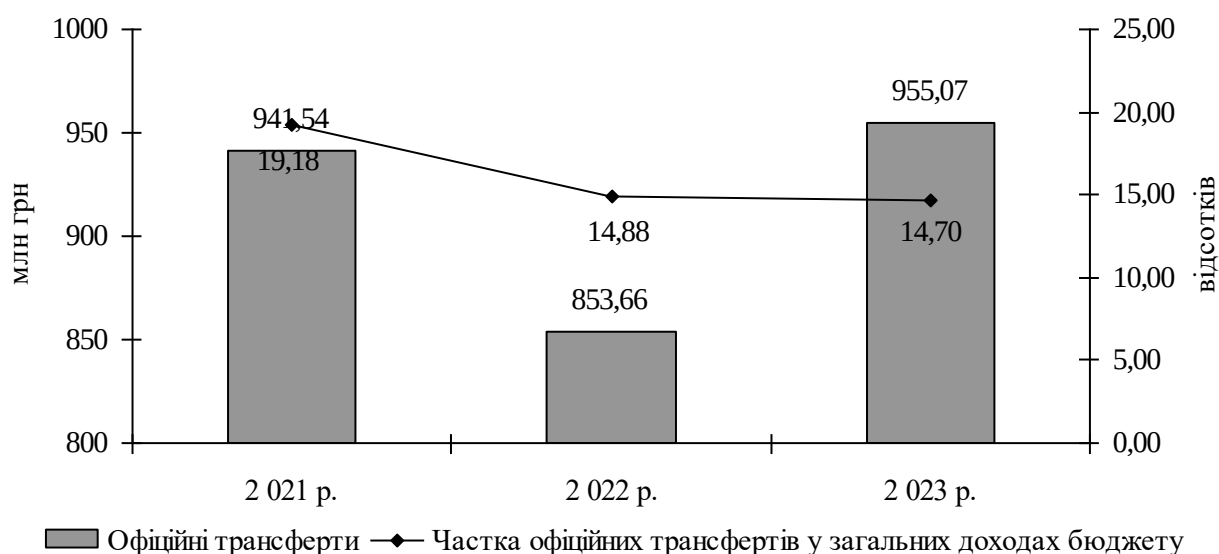

Рис. 2.5. Динаміка офіційних трансфертів бюджету Вінницької міської ОТГ у 2021-2023 рр.*

* Складено автором на основі [27]

У 2021 році офіційні трансферти становили майже п'яту частину бюджету Вінницької міської ОТГ, підкреслюючи значну залежність від державного

бюджету. У 2022-2023 роках їх частка стабілізувалася на рівні 14-15%, вказуючи на поступове зменшення впливу трансфертів на загальні доходи громади. Зниження частки трансфертів у загальних доходах бюджету свідчить про зростання фінансової незалежності Вінницької міської ОТГ. Зменшення залежності від міжбюджетних трансфертів може бути наслідком більш ефективного адміністрування власних доходів. Для посилення стійкості бюджету громади важливо продовжувати роботу над збільшенням власних доходів, зокрема за рахунок податкових надходжень, що зменшить залежність від офіційних трансфертів у довгостроковій перспективі.

Цільові фонди виконують допоміжну функцію у структурі бюджету Вінницької міської ОТГ, фінансуючи окремі програми чи проекти, але їх внесок у загальні доходи є незначним (рис. 2.6). Для збільшення ефективності цільових фондів доцільно переглянути механізми їх формування, забезпечивши максимальну прозорість і цільове використання коштів, що сприятиме посиленню їхньої ролі у вирішенні пріоритетних завдань громади.

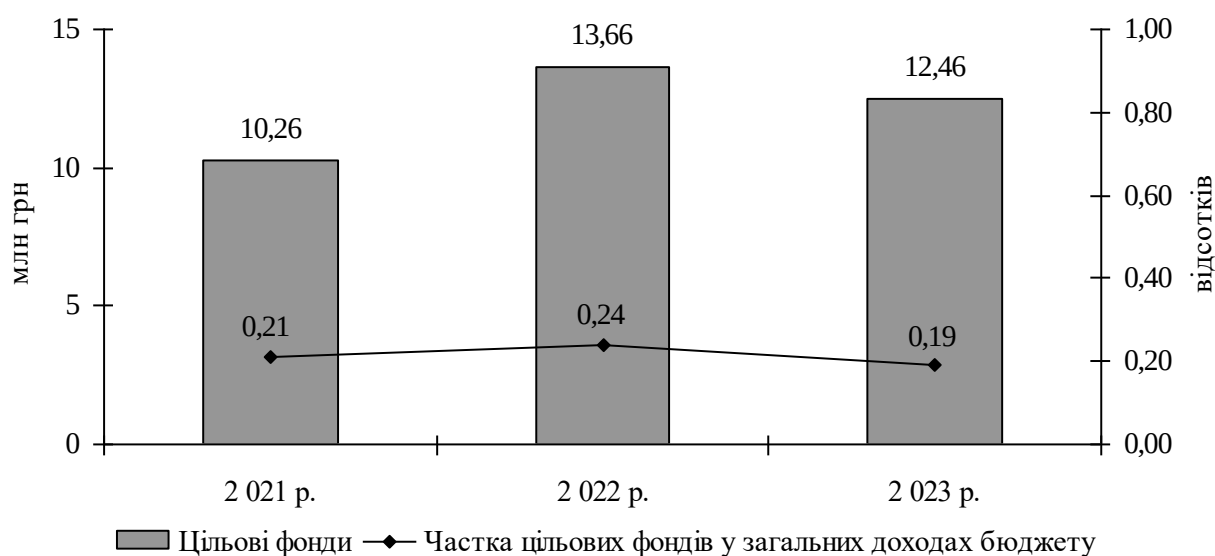

Рис. 2.6. Динаміка цільових фондів бюджету Вінницької міської ОТГ у 2021-2023 рр.*

* Складено автором на основі [27]

У 2021-2023 роках обсяги доходів від цільових фондів у бюджеті Вінницької міської ОТГ залишалися незначними в абсолютному та відносному

вимірах: у 2021 році надходження до цільових фондів становили 10,26 млн грн, що дорівнювало 0,21% загальних доходів бюджету; у 2022 році обсяг цільових фондів зріс до 13,66 млн грн (зростання на 33,1% порівняно з 2021 роком), а їх частка у загальних доходах підвищилася до 0,24%; у 2023 році обсяг цільових фондів зменшився до 12,46 млн грн (зниження на 8,8% порівняно з 2022 роком), а частка в загальних доходах скоротилася до 0,19%. Зростання цільових фондів бюджету у 2022 році пов'язане з необхідністю додаткових коштів на специфічні заходи в умовах воєнного стану. Скорочення у 2023 році свідчить про оптимізацію використання коштів та завершення певних проєктів, фінансування яких здійснювалося через цільові фонди.

Таким чином, 2021-2023 роках доходи бюджету Вінницької міської ОТГ демонстрували стабільне зростання, збільшившись із 4909,59 млн грн у 2021 році до 6497,78 млн грн у 2023 році. Основну частку доходів забезпечували податкові надходження, частка яких залишалася стабільною на рівні 73-79%. Неподаткові надходження становили близько 5%, а доходи від операцій з капіталом і цільові фонди займали незначну частку (менше 2% і 0,3% відповідно). Офіційні трансферти зменшували свою частку з 19,18% у 2021 році до 14,70% у 2023 році, що свідчить про зростання фінансової автономії громади. Загалом структура доходів демонструє позитивні тенденції завдяки збільшенню власних джерел фінансування.

2.2. Оцінка видаткової частини бюджету Вінницької міської об'єднаної територіальної громади

Оцінка видатків бюджетів ОТГ є важливим інструментом для забезпечення ефективного управління фінансовими ресурсами та досягнення сталого розвитку громад. Вона дозволяє проаналізувати доцільність та раціональність використання бюджетних коштів, виявити недоліки у фінансуванні пріоритетних сфер, таких як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, інфраструктура та економічний розвиток. Проведення такого аналізу сприяє формуванню обґрунтованих рішень щодо оптимізації структури

видатків, підвищенню їхньої прозорості та результативності. Крім того, аналіз видатків допомагає визначити їх відповідність стратегічним цілям громади, забезпечити рівномірний розподіл ресурсів між різними сферами діяльності та виявити резерви для економії. У контексті фінансової децентралізації та зростаючих викликів, таких як війна чи економічні кризи, аналіз видатків набуває особливого значення, оскільки дозволяє адаптувати бюджетну політику до поточних потреб громади та підвищити її фінансову стійкість.

Аналіз видатків бюджету Вінницької міської ОТГ у 2021-2023 роках демонструє поступове зростання загальних видатків, що свідчить про збільшення фінансових потреб громади та активізацію бюджетної діяльності (рис. 2.8). У 2021 році загальні видатки бюджету становили 5019,32 млн грн, у 2022 році вони зросли незначно – до 5025,21 млн грн, що свідчить про стабільність видатків на тлі складної економічної ситуації через війну. Проте у 2023 році спостерігається суттєвий приріст видатків бюджету до 6938,62 млн грн, що становить збільшення на 38,2% порівняно з 2021 роком і на 38% порівняно з 2022 роком.

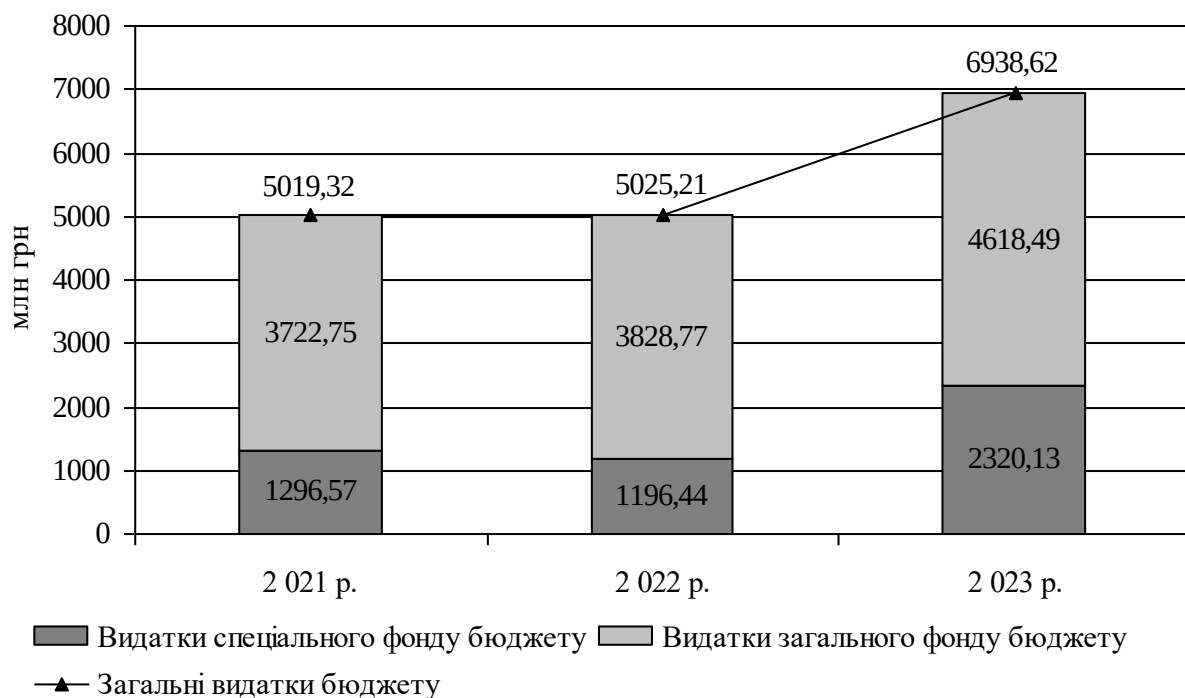

Рис. 2.6. Динаміка видатків бюджету Вінницької міської ОТГ у 2021-2023 рр.*

* Складено автором на основі [27]

Видатки загального фонду демонстрували помірну динаміку зростання: у 2021 році вони становили 3722,75 млн грн, у 2022 році – 3828,77 млн грн (збільшення на 2,8% проти 2021 року), а у 2023 році досягли 4618,49 млн грн (зростання на 20,6% порівняно з 2022 роком). Така динаміка відображає збільшення поточних видатків на забезпечення основних функцій громади, включаючи оплату праці, соціальні виплати та утримання інфраструктури.

Видатки спеціального фонду демонстрували значні коливання. У 2021 році вони складали 1296,57 млн грн, у 2022 році відбулося скорочення до 1196,44 млн грн (на 7,7% проти 2021 року), що пов'язано з обмеженням фінансування капітальних видатків у період війни. У 2023 році видатки спеціального фонду зросли майже вдвічі, до 2320,13 млн грн, що вказує на активізацію капітальних інвестицій, спрямованих на відновлення та розвиток громади, особливо в контексті воєнної відбудови інфраструктури.

Загалом динаміка видатків бюджету Вінницької міської ОТГ у 2021-2023 роках свідчить про адаптацію бюджетної політики до викликів воєнного часу. Збільшення загальних і спеціальних видатків у 2023 році вказує на прагнення громади інвестувати у відновлення інфраструктури, покращення соціальної сфери та економічний розвиток.

Аналіз динаміки видатків бюджету Вінницької міської ОТГ за функціональною класифікацією у 2021-2023 роках демонструє зміни у їх пріоритетах, що обумовлено адаптацією до викликів війни та поступовим збільшенням інвестицій у розвиток громади. Загальний обсяг видатків зріс із 5019,32 млн грн у 2021 році до 6938,62 млн грн у 2023 році, що становить приріст на 38,2% (табл. 2.3).

Загальнодержавні функції: видатки демонструють суттєве зростання із 630,26 млн грн у 2021 році до 1032,15 млн грн у 2023 році (+63,8%), що свідчить про посилення адміністративного управління в умовах війни.

Громадський порядок, безпека та судова влада: видатки зросли з 40,88 млн грн у 2021 році до 149,13 млн грн у 2023 році (майже вчетверо), що вказує на зростання витрат на безпеку та правопорядок у період воєнних загроз.

Економічна діяльність: видатки демонструють стабільний приріст із 1085,9

млн грн у 2021 році до 1584,51 млн грн у 2023 році (+45,9%), що відображає посилення уваги до інвестицій в інфраструктуру та розвиток економіки.

Таблиця 2.3

Динаміка видатків бюджету Вінницької міської ОТГ за функціональною класифікацією у 2021-2023 рр., млн грн*

Видатки за функціональною класифікацією	Роки			Темп приросту, %	
	2021	2022	2023	2023/ 2021	2023/ 2022
Загальнодержавні функції	630,26	396,26	1032,15	63,77	160,47
Громадський порядок, безпека та судова влада	40,88	94,57	149,13	264,80	57,69
Економічна діяльність	1085,9	1013,69	1584,51	45,92	56,31
Охорона навколишнього природного середовища	17,39	0,74	0,49	-97,18	-33,78
Житлово-комунальне господарство	753,54	736,17	1112,46	47,63	51,11
Охорона здоров'я	329,62	253,99	231,95	-29,63	-8,68
Духовний та фізичний розвиток	181,21	185,89	231,58	27,80	24,58
Освіта	1771,83	2112,74	2182,35	23,17	3,29
Соціальний захист та соціальне забезпечення	208,69	231,16	414,00	98,38	79,10
Всього видатків	5019,32	5025,21	6938,62	38,24	38,08

* Складено автором на основі [27]

Охорона навколишнього природного середовища: видатки різко скоротилися з 17,39 млн грн у 2021 році до 0,49 млн грн у 2023 році, що свідчить про перерозподіл фінансування на більш нагальні потреби.

Житлово-комунальне господарство: видатки зросли з 753,54 млн грн у 2021 році до 1112,46 млн грн у 2023 році (+47,6%), що вказує на інтенсифікацію робіт у сфері комунального обслуговування та відновлення інфраструктури.

Охорона здоров'я: видатки зменшилися з 329,62 млн грн у 2021 році до 231,95 млн грн у 2023 році (-29,6%), що пов'язано з оптимізацією видатків та зміною пріоритетів.

Духовний та фізичний розвиток: видатки стабільно зростають з 181,21 млн грн у 2021 році до 231,58 млн грн у 2023 році (+27,8%), відображаючи увагу до культурного й спортивного розвитку громади.

Освіта: видатки є найбільшими серед усіх категорій, зросли з 1771,83 млн грн у 2021 році до 2182,35 млн грн у 2023 році (+23,2%), що свідчить про постійний пріоритет освіти в структурі видатків.

Соціальний захист та соціальне забезпечення: видатки значно зросли з 208,69 млн грн у 2021 році до 414 млн грн у 2023 році (+98,3%), що свідчить про посилення соціальної підтримки в умовах війни.

Структура видатків бюджету Вінницької міської ОТГ за функціональною класифікацією у 2021-2023 роках відображає адаптацію до сучасних викликів, із пріоритетом на освіту, економічний розвиток і житлово-комунальне господарство, а також поступове збільшення фінансування соціального захисту та безпеки, що відображає стратегічний підхід до забезпечення сталого розвитку громади.

Таблиця 2.4

Структура видатків бюджету Вінницької міської ОТГ за функціональною класифікацією у 2021-2023 рр., відсотків*

Видатки за функціональною класифікацією	Роки			Середнє за 3 роки
	2021	2022	2023	
Загальнодержавні функції	12,56	7,89	14,88	11,77
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,81	1,88	2,15	1,62
Економічна діяльність	21,63	20,17	22,84	21,55
Охорона навколишнього природного середовища	0,35	0,01	0,01	0,12
Житлово-комунальне господарство	15,01	14,65	16,03	15,23
Охорона здоров'я	6,57	5,05	3,34	4,99
Духовний та фізичний розвиток	3,61	3,70	3,34	3,55
Освіта	35,30	42,04	31,45	36,27
Соціальний захист та соціальне забезпечення	4,16	4,60	5,97	4,91
Всього видатків	100	100	100	100

* Складено автором на основі [27]

У досліджуваному періоді у складі видатків бюджету Вінницької міської ОТГ освіта залишалася найбільш пріоритетним напрямом із середньою часткою 36,27% у структурі видатків. У 2022 році її частка сягнула максимуму – 42,04%, що пов'язано з посиленням фінансуванням освітніх потреб у складних умовах. Проте у 2023 році спостерігається зниження до 31,45%. Економічна діяльність займала друге місце за обсягами фінансування зі стабільною середньою часткою 21,55%. Це свідчить про сталу підтримку інфраструктурних і економічних проєктів. Житлово-комунальне господарство посідає третє місце, із середньою часткою бюджетних видатків 15,23%. Частка таких видатків показала зростання,

досягнувши 16,03% у 2023 році, що вказує на активізацію робіт у сфері комунального обслуговування. Загальнодержавні функції мають середню частку 11,77%. У 2023 році вона зросла до 14,88%, що пов'язано зі збільшенням адміністративних витрат у контексті війни. Охорона здоров'я демонструвала скорочення фінансування з 6,57% у 2021 році до 3,34% у 2023 році, із середньою часткою 4,99%, що говорить про перерозподіл ресурсів на інші пріоритети розвитку громади. Частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення поступово зростала із 4,16% у 2021 році до 5,97% у 2023 році, що вказує на посилення уваги до соціальної підтримки громадян в умовах війни. Видатки на духовний та фізичний розвиток мали відносно стабільну частку (3,55%). Питома вага видатків на громадський порядок, безпеку та судову владу зросла зі 0,81% у 2021 році до 2,15% у 2023 році, що пояснюється зростанням потреб у безпеці. Охорона навколишнього природного середовища мала найменшу середню частку у видатках – 0,12%, із поступовим зниженням до 0,01% у 2023 році, що свідчить про мінімальне фінансування цього напрямку.

Аналіз динаміки видатків бюджету Вінницької міської ОТГ за економічною класифікацією у 2021-2023 роках свідчить про суттєві зміни у структурі та обсягах фінансування окремих статей (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка видатків бюджету Вінницької міської ОТГ за економічною класифікацією у 2021-2023 рр., млн грн*

Видатки за економічною класифікацією	Роки			Темп приросту, %	
	2021	2022	2023	2023/ 2021	2023/ 2022
Поточні видатки:	3874,79	3914,06	4826,60	24,56	23,31
– оплата праці і нарахування на заробітну плату	1727,46	1927,86	2049,67	18,65	6,32
– використання товарів і послуг	492,86	523,59	803,4	63,01	53,44
– обслуговування боргових зобов'язань	16,93	6,07	0,49	-97,11	-91,93
– поточні трансферти	1457,2	1218,30	1666,84	14,39	36,82
– соціальне забезпечення	170,23	229,22	292,48	71,81	27,60
– інші поточні видатки	10,11	9,02	13,72	35,71	52,11
Капітальні видатки:	1144,53	1111,15	2112,02	84,53	90,08
– придбання основного капіталу	832,92	574,29	1293,39	55,28	125,22
– капітальні трансферти	311,61	536,86	818,63	162,71	52,48

* Складено автором на основі [27]

В аналізованому періоді поточні видатки бюджету Вінницької міської ОТГ стабільно становили більшу частину загальних видатків, демонструючи зростання з 3874,79 млн грн у 2021 році до 4826,60 млн грн у 2023 році (збільшення на 24,6%). Капітальні видатки бюджету зазнали найбільш помітних змін, збільшившись майже вдвічі з 1144,53 млн грн у 2021 році до 2112,02 млн грн у 2023 році. Відтак зростання видатків бюджету Вінницької міської ОТГ у 2021-2023 роках демонструє адаптацію до викликів економічного розвитку та соціальних потреб. Пріоритетними залишаються поточні видатки, проте значне збільшення капітальних видатків у 2023 році вказує на активізацію інвестиційної діяльності. Зростання витрат на оплату праці, соціальне забезпечення, товари та послуги свідчить про підвищення рівня фінансової підтримки базових потреб громади.

У структурі видатків бюджету Вінницької міської ОТГ у 2021-2023 роках спостерігалось скорочення частки поточних видатків та суттєве зростання капітальних, що є позитивною тенденцією для розвитку громади. Основний акцент залишався на оплаті праці, трансфертах і соціальному забезпеченні, проте поступове збільшення капітальних вкладень свідчить про стратегічну орієнтацію на розвиток інфраструктури та модернізацію економіки (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Структура видатків бюджету Вінницької міської ОТГ за економічною класифікацією у 2021-2023 рр., відсотків*

Видатки за функціональною класифікацією	Роки			Середнє за 3 роки
	2021	2022	2023	
Загальнодержавні функції	12,56	7,89	14,88	11,77
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,81	1,88	2,15	1,62
Економічна діяльність	21,63	20,17	22,84	21,55
Охорона навколишнього природного середовища	0,35	0,01	0,01	0,12
Житлово-комунальне господарство	15,01	14,65	16,03	15,23
Охорона здоров'я	6,57	5,05	3,34	4,99
Духовний та фізичний розвиток	3,61	3,70	3,34	3,55
Освіта	35,30	42,04	31,45	36,27
Соціальний захист та соціальне забезпечення	4,16	4,60	5,97	4,91
Всього видатків	100	100	100	100

* Складено автором на основі [27]

В аналізованому періоді поточні видатки залишалися основною частиною бюджету Вінницької міської ОТГ, в середньому становлячи 74,88% загальних видатків. Проте їх частка зменшилася з 77,20% у 2021 році до 69,56% у 2023 році. Капітальні видатки демонстрували значне зростання їх частки у структурі видатків – з 22,80% у 2021 році до 30,44% у 2023 році, що свідчить про активізацію інвестиційної діяльності громади.

Таким чином, у 2021-2023 роках динаміка та структура видатків бюджету Вінницької міської ОТГ демонструвала баланс між поточними потребами та капітальними інвестиціями. За функціональною класифікацією найбільшу частку стабільно займали видатки на освіту (в середньому 36,27%), хоча їх частка знизилася у 2023 році. Значне зростання видатків на економічну діяльність (до 22,84% у 2023 році) свідчить про пріоритетність інфраструктурних проєктів. За економічною класифікацією переважали поточні видатки (в середньому 74,88%), зокрема на оплату праці та трансферти, проте їх частка зменшувалася через зростання капітальних витрат (до 30,44% у 2023 році). Така динаміка відображає прагнення громади збалансувати соціальну підтримку з довгостроковим розвитком інфраструктури та економіки.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТІВ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

3.1. Проблемні аспекти формування доходів і здійснення видатків бюджетів об'єднаних територіальних громад

Актуальність проблем функціонування бюджетів ОТГ в Україні зростає в контексті продовження процесу децентралізації, що передбачає передачу значної частини фінансових і управлінських повноважень на місцевий рівень. Реформа децентралізації покликана посилити місцеву автономію, сприяти розвитку територій, покращити якість публічних послуг та зменшити регіональні диспропорції. Однак, незважаючи на досягнуті результати, процес функціонування бюджетів ОТГ стикається з низкою проблем, які можуть обмежити ефективність децентралізованого управління та впливати на сталий розвиток громад.

Проблеми формування доходів бюджетів ОТГ в Україні є важливою темою, адже ефективне управління фінансами на місцевому рівні є основою для стійкого розвитку громад, покращення якості життя населення та забезпечення належного рівня соціальних послуг. Проблеми формування доходів бюджетів ОТГ тісно пов'язані з динамікою економічних процесів, реформами в сфері децентралізації, а також з місцевими особливостями кожної громади. Розглянемо основні проблеми, з якими зіштовхуються ОТГ під час формування бюджетних доходів.

1. Нерівномірний розподіл податкових доходів. Однією з основних проблем є нерівномірний розподіл податкових доходів серед громад. Після реформи децентралізації значна частина податкових надходжень, зокрема податок на доходи фізичних осіб, залишилась на місцевому рівні. Однак громади з більш розвиненою економікою, зокрема міські ОТГ, мають більше джерел доходів через наявність підприємств, активну комерційну діяльність та

більш високі доходи населення. Водночас сільські ОТГ, де економіка розвинена слабше, мають обмежену податкову базу і не здатні забезпечити достатній рівень фінансування своїх потреб за рахунок власних надходжень.

2. Залежність від державних трансфертів. Попри надані повноваження, більшість ОТГ все ще залежить від державних трансфертів. Оскільки сільські та менш розвинені громади не мають достатніх місцевих ресурсів, вони значною мірою покладаються на фінансову підтримку з державного бюджету. Однак, часто такі трансферти є недостатніми для покриття всіх потреб громад, а механізм їх розподілу не завжди є прозорим і рівномірним. Це може призводити до фінансової нерівності між громадами, де міські ОТГ отримують значно більше трансфертів, ніж сільські чи віддалені громади, що обмежує можливості останніх у фінансуванні необхідних соціальних послуг.

3. Обмежена податкова база. Незважаючи на реформи, ОТГ все ще стикаються з обмеженнями щодо розвитку податкової бази. У багатьох сільських і малих громадах економіка в основному аграрна, з низьким рівнем доходів підприємств та населення. Це значно обмежує можливості місцевих бюджетів для самостійного фінансування необхідних послуг. Відсутність підприємств, комерційних об'єктів, розвиненої інфраструктури та зайнятості знижує ефективність мобілізації доходів через місцеві податки й збори, такі як податок на нерухоме майно, плата за землю, туристичний збір тощо [10, с.54].

4. Неоднакова інфраструктурна та економічна забезпеченість. Інфраструктура, яка існує в громадах, також є важливим фактором у формуванні доходів місцевих бюджетів. Розвинена інфраструктура сприяє розвитку підприємницької діяльності, залученню інвестицій і створенню нових робочих місць, що, в свою чергу, підвищує податкові надходження. Водночас громади з погано розвинутою інфраструктурою або з низьким рівнем інвестиційної привабливості мають менше можливостей для залучення ресурсів на місцевий рівень, що призводить до дефіциту фінансування важливих соціальних програм.

5. Низький рівень залучення позабюджетних ресурсів. Багато ОТГ не здатні ефективно залучати позабюджетні ресурси, такі як інвестиції чи позики.

Причинами цього є недостатня економічна активність, слабка фінансова спроможність та низький рівень кредитоспроможності місцевих бюджетів. Для малих і сільських громад часто є проблемою залучення інвесторів, оскільки вони не мають достатньої потужної інфраструктури, щоб забезпечити фінансову віддачу від інвестицій. Відсутність таких ресурсів змушує громади покладатися лише на державні трансферти або власні доходи, які, як вже було зазначено, часто є недостатніми [34, с.106].

6. Проблеми адміністрування податків. Проблеми з адмініструванням податків, особливо на місцевому рівні, також відіграють важливу роль у формуванні доходів ОТГ. У багатьох громадах існують проблеми з мобілізацією податків через недостатню кваліфікацію місцевих органів влади, відсутність ефективних механізмів контролю за надходженнями, а також через проблеми з обліком майна та землі. Це може призводити до зниження рівня доходів місцевих бюджетів, оскільки частина ресурсів залишається не облікованою або не підлягає належному оподаткуванню.

7. Необхідність реформи системи розподілу доходів. Однією з основних проблем є потреба в удосконаленні механізму розподілу доходів між місцевими бюджетами. Система трансфертів і податкового вирівнювання, хоча і розроблена в рамках реформи децентралізації, все ще потребує вдосконалення. Різні типи громад потребують різних підходів до фінансування, і для забезпечення більшої рівності в можливостях на місцевому рівні необхідно створити справедливіші механізми розподілу бюджетних ресурсів.

Загалом проблеми формування доходів бюджетів ОТГ в Україні є комплексними і тісно пов'язані з різними аспектами місцевого управління, економічного розвитку та інфраструктури. Для вирішення цих проблем необхідно продовжити реформи в рамках децентралізації, удосконалюючи механізми фінансування, стимулюючи економічний розвиток, забезпечуючи рівномірніше розподілення фінансових ресурсів і підтримуючи місцеві органи влади у підвищенні ефективності адміністрування податків.

Проблеми здійснення видатків бюджетів ОТГ в Україні є важливою

складовою частиною в контексті реформ децентралізації та забезпечення фінансової спроможності місцевих органів влади. На сьогоднішній день ОТГ зіштовхуються з різноманітними труднощами при здійсненні видатків, які можуть мати вплив на їх здатність забезпечувати якісні соціальні послуги та покращувати інфраструктуру. Розглянемо основні проблеми, з якими стикаються громади при здійсненні видатків, а також можливі шляхи їх подолання.

1. Недостатність фінансових ресурсів для покриття всіх потреб. Однією з головних проблем є недостатність фінансових ресурсів для покриття всіх потреб громади. ОТГ мають обмежену податкову базу, що значною мірою залежить від економічного потенціалу території, рівня розвитку підприємництва та зайнятості населення. Низький рівень місцевих доходів змушує громади покладатися на трансферти з центрального бюджету. Однак ці трансферти часто є недостатніми для покриття всіх соціальних, інфраструктурних та інших видатків. В результаті ОТГ не завжди можуть забезпечити належний рівень послуг для населення, таких як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист тощо [31, с.63].

2. Низький рівень капітальних видатків. Нерідко ОТГ обмежені у фінансуванні капітальних видатків, що стосуються інфраструктурних проєктів, модернізації комунальних послуг, розвитку транспортної інфраструктури та інших важливих сфер. Низька здатність залучати інвестиції та обмеженість бюджетних ресурсів не дозволяють громадам здійснювати масштабні капітальні видатки, які могли б сприяти економічному розвитку. Відсутність достатніх фінансових ресурсів для покриття таких видатків може призвести до відставання в розвитку інфраструктури та зниження якості життя населення.

3. Проблеми з ефективністю використання бюджетних коштів. Не завжди ОТГ здатні ефективно використовувати наявні бюджетні кошти. Це може бути зумовлено як організаційними, так і управлінськими проблемами, такими як недостатня кваліфікація місцевих чиновників, відсутність належних механізмів планування та контролю за видатками, а також недостатній рівень прозорості в процесі витрачання бюджетних коштів. У деяких випадках спостерігається

нецільове використання бюджетних ресурсів або нераціональне планування видатків, що може призвести до дефіциту коштів для важливих потреб.

4. Проблеми з координацією між рівнями влади. Існує проблема координації між державними та місцевими органами влади, що може ускладнювати процес здійснення бюджетних видатків. Відсутність чітких механізмів комунікації між державним і місцевим рівнями може призводити до затримок у фінансуванні, що негативно впливає на реалізацію соціальних і інфраструктурних проєктів на місцевому рівні. ОТГ часто стикаються з бюрократичними перепонами, які ускладнюють своєчасне використання бюджетних коштів, зокрема для важливих заходів, спрямованих на поліпшення якості життя [9, с.168].

5. Залежність від несталих державних трансфертів. ОТГ значною мірою залежить від трансфертів з державного бюджету, що забезпечує частину їхніх видатків. Однак ці трансферти часто мають нестабільний характер, що робить громади вразливими до змін у державній фінансовій політиці. Зокрема, зміни в розмірах субвенцій або інші коригування можуть негативно вплинути на здатність ОТГ фінансувати певні програми або забезпечувати соціальні послуги на належному рівні. Ця залежність від державних трансфертів призводить до фінансової невизначеності для місцевих бюджетів.

6. Відсутність ефективної бюджетної дисципліни. Бюджетна дисципліна є важливим аспектом для забезпечення сталого та ефективного використання бюджетних коштів. В ОТГ часто спостерігається відсутність належного контролю за виконанням бюджету, що може призвести до перевищення видатків або до невикористання всіх доступних ресурсів. Це може бути пов'язано з недостатньою кваліфікацією посадових осіб, недосконалістю планування або проблемами в організації бюджетного процесу. У деяких випадках існує ризик корупційних схем, які можуть призвести до нецільового використання бюджетних коштів.

7. Низька кредитоспроможність ОТГ. ОТГ, особливо сільські та малочисельні, часто стикаються з проблемами кредитоспроможності, що

обмежує їх здатність залучати позикові кошти для фінансування інфраструктурних проєктів або вирішення інших економічних завдань. Недостатній рівень доходів, слабка фінансова дисципліна та низька економічна активність обмежують можливості громади для отримання вигідних кредитних умов, що, в свою чергу, обмежує можливості для розвитку.

8. Проблеми з адмініструванням бюджетних видатків. Адміністрування видатків на місцевому рівні є важливим аспектом для забезпечення належного функціонування бюджетного процесу. У багатьох громадах є проблеми з управлінням бюджетними коштами через слабе адміністрування, недосконалість системи планування видатків, а також через відсутність ефективних механізмів контролю. Це може призводити до неефективного використання бюджетних ресурсів, а також до проблем з прозорістю та підзвітністю місцевих органів влади [22, с.34].

9. Постійні зміни в нормативно-правовій базі. Зміни в законодавстві щодо фінансування ОТГ, а також у нормативно-правових актах, що регулюють бюджетний процес, можуть створювати додаткові труднощі для місцевих органів влади. Нерідко ці зміни відбуваються без достатньої підготовки та консультацій з місцевими громадами, що ускладнює процес адаптації до нових умов фінансування. Це може призвести до неясності щодо джерел доходів, механізмів їх використання, а також до нестабільності в здійсненні видатків.

У цілому проблеми здійснення видатків бюджетів ОТГ в Україні є багатоаспектними і вимагають комплексного підходу до їх вирішення. Це потребує не лише удосконалення механізмів децентралізації та фінансування, а й посилення ефективності управління бюджетними коштами, розвитку інфраструктури та економіки ОТГ. Також важливо забезпечити прозорість у процесах фінансування та контролю, а також підвищити кваліфікацію місцевих органів влади в питаннях бюджетного процесу.

Зауважимо, що в умовах війни проблеми функціонування бюджетів ОТГ в Україні значно актуалізувалися, адже військовий конфлікт суттєво змінив фінансову ситуацію в країні, що, в свою чергу, вплинуло на ефективність

місцевого управління та фінансування територіальних громад.

Серед проблем функціонування бюджетів ОТГ в умовах війни ми виокремлюємо:

1) зниження доходів: війна призводить до скорочення економічної активності, що негативно впливає на надходження до місцевих бюджетів, особливо податкові доходи;

2) зростання видатків: місцеві бюджети змушені збільшувати витрати на соціальні потреби, допомогу переселенцям, відновлення інфраструктури тощо;

3) пошкодження інфраструктури: руйнація об'єктів інфраструктури ОТГ вимагає великих капіталовкладень у відновлення;

4) недостатність ресурсів для відновлення: місцеві бюджети не мають достатньо фінансових ресурсів для ефективного відновлення та забезпечення сталого розвитку;

5) залежність від державних трансфертів: ОТГ змушені покладатися на підтримку з державного бюджету, що створює додаткову уразливість;

6) необхідність пошуку альтернативних джерел фінансування: ускладнення доступу до традиційних джерел фінансування змушує громади шукати нові способи залучення коштів, такі як міжнародна допомога та гранти.

Таким чином, проблеми, з якими стикаються місцеві громади, є значними і вимагають комплексного підходу до їх вирішення. Це включає підтримку з боку держави, зміцнення місцевих бюджетів, адаптацію фінансових стратегій та покращення управлінської спроможності органів місцевого самоврядування для забезпечення стабільності та розвитку територій навіть у складних умовах.

3.2. Шляхи вирішення проблем функціонування бюджетів об'єднаних територіальних громад

Необхідність вирішення проблем функціонування бюджетів ОТГ в Україні зумовлена важливістю забезпечення фінансової спроможності місцевого самоврядування для виконання його повноважень. Бюджети ОТГ є

основним інструментом реалізації соціально-економічної політики на місцевому рівні, тому їх ефективність безпосередньо впливає на якість життя населення, розвиток інфраструктури та забезпечення соціальних гарантій. Однак сьогодні громади стикаються з численними викликами, такими як нестача фінансових ресурсів, нерівномірність розподілу доходів, неефективність видатків та залежність від міжбюджетних трансфертів.

Вирішення цих проблем є особливо актуальним в умовах воєнного стану, коли значна частина бюджетних коштів спрямовується на підтримку обороноздатності країни та ліквідацію наслідків збройної агресії. Водночас громади змушені шукати шляхи для збереження соціальної стабільності, відновлення зруйнованої інфраструктури та стимулювання економічного зростання. Забезпечення фінансової стійкості бюджетів ОТГ є передумовою для ефективного реагування на сучасні виклики та підтримки сталого розвитку громад [14, с.98].

Шляхи вирішення проблем формування доходів бюджетів ОТГ в Україні спрямовані на забезпечення фінансової спроможності громад, розширення їх доходної бази та підвищення ефективності управління ресурсами. Одним із ключових напрямів є зміцнення власних доходів ОТГ, що включає підвищення ефективності адміністрування місцевих податків і зборів. Для цього необхідно вдосконалити систему управління податковою базою, впроваджуючи сучасні цифрові технології, що дозволяють моніторити надходження та виявляти резерви для збільшення доходів.

Важливим аспектом є оптимізація використання земельних ресурсів, які є однією з основних складових доходів ОТГ. Це передбачає актуалізацію даних кадастру, боротьбу з нелегальним використанням земель, запровадження прозорих механізмів оренди, а також створення сприятливих умов для залучення інвесторів у розвиток місцевої інфраструктури. Зокрема, громади можуть ініціювати індустріальні парки або туристичні проєкти, що генерують додаткові надходження від підприємницької діяльності.

Значна увага повинна приділятися залученню інвестицій, включно з

міжнародною технічною допомогою, грантами та пільговими кредитами. Для цього варто розробляти довгострокові стратегії економічного розвитку, орієнтовані на створення нових робочих місць, розвиток малого та середнього бізнесу. Співпраця з міжнародними організаціями дозволить залучити додаткові ресурси для реалізації соціально значущих проєктів, таких як будівництво інфраструктури або підтримка освітніх і медичних закладів.

Держава також відіграє важливу роль у вирішенні проблем доходів ОТГ. Необхідно забезпечити стабільність міжбюджетних відносин, удосконалюючи механізми надання дотацій і субвенцій. Зокрема, слід запровадити прозорі формули розподілу коштів з урахуванням реальних потреб громад і забезпечити їхню незалежність від політичних чинників. Важливим є також сприяння держави у запровадженні нових джерел доходів для громад, таких як місцеві акцизи або податки на екологічно шкідливу діяльність.

Освітні заходи для місцевих управлінців та активістів щодо фінансової грамотності, інструментів бюджетного планування та інвестиційного менеджменту є ще одним важливим шляхом підвищення спроможності ОТГ. Залучення населення до процесу бюджетування через громадські слухання або партиципаторне бюджетування допоможе встановити пріоритети та забезпечити ефективне використання ресурсів [37, с.10].

Шляхи вирішення проблем здійснення видатків бюджетів ОТГ в Україні спрямовані на оптимізацію фінансових ресурсів, підвищення ефективності видатків та зміцнення фінансової самостійності громад. Насамперед необхідно забезпечити прозорість і обґрунтованість формування видатків. Для цього варто надалі вдосконалювати програмно-цільовий метод бюджетування, що дозволяє визначити пріоритетні напрями видатків і оцінювати їх ефективність. Важливим є розвиток системи моніторингу та аудиту видатків, яка дозволяє виявляти неефективне використання коштів та вчасно реагувати на порушення.

Одним із ключових рішень є посилення співпраці з державними органами для отримання цільових субвенцій на фінансування пріоритетних проєктів, таких як відновлення інфраструктури, модернізація освітніх, медичних та

соціальних закладів. Окрім цього, слід розвивати механізми співфінансування між ОТГ, що дозволить акумулювати ресурси на вирішення спільних проблем, наприклад, у сфері транспорту чи комунальних послуг [5, с.92].

Також необхідно впроваджувати сучасні інструменти управління видатками, зокрема цифровізацію бюджетних процесів, що сприятиме зниженню адміністративних видатків. Для зменшення видатків на соціальні програми, громади можуть залучати міжнародну допомогу, гранти та інвестиції, орієнтовані на вирішення гуманітарних і соціальних потреб. З метою раціоналізації видатків важливо запроваджувати енергозберігаючі технології у комунальних підприємствах та інфраструктурних об'єктах, що в довгостроковій перспективі зменшить фінансовий тягар на бюджети громад.

Значну роль у вирішенні проблем також відіграє підвищення фінансової грамотності місцевих управлінців та населення. Навчання спеціалістів з управління бюджетами ОТГ допоможе оптимізувати видатки, розробляти більш ефективні програми, залучати інвесторів та управляти ризиками. Такі комплексні заходи дозволять посилити фінансову стійкість ОТГ і забезпечити сталий розвиток територіальних громад навіть у складних економічних умовах.

Використання зарубіжного досвіду для вирішення проблем функціонування бюджетів ОТГ в Україні є перспективним напрямом, який дозволяє врахувати кращі практики та адаптувати їх до українських реалій. Багато країн із децентралізованою системою управління досягли високого рівня фінансової автономії місцевого самоврядування завдяки впровадженню ефективних інструментів формування доходів і управління видатками.

1. Фіскальна децентралізація. У країнах Європи, таких як Польща та Швеція, місцеві бюджети формуються з урахуванням значної частки податків, які надходять до місцевих органів влади. Наприклад, у Польщі громади отримують частку від податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств, що дозволяє їм збільшувати власні доходи. Україна могла б розширити дохідну базу ОТГ шляхом збільшення частки ПДФО, яка залишається на місцевому рівні, або надання громадам можливості вводити

додаткові місцеві податки [19].

2. Розвиток інституту міжмуніципального співробітництва. У Німеччині та Франції активно використовується практика міжмуніципального співробітництва, що дозволяє громадам спільно вирішувати інфраструктурні, соціальні чи економічні завдання. Це допомагає зменшити фінансове навантаження на окремі громади та підвищує ефективність використання ресурсів. Україна могла б підтримувати такі ініціативи, розвиваючи правове та фінансове підґрунтя для їх реалізації.

3. Інноваційне управління видатками. Зарубіжний досвід демонструє важливість ефективного планування та управління бюджетними видатками. Наприклад, у Канаді активно впроваджуються системи оцінювання ефективності бюджетних програм (performance-based budgeting), які дозволяють аналізувати реальний вплив витрачених коштів на досягнення цілей. Україні варто впроваджувати подібні підходи, щоб уникати марнотратства та підвищувати прозорість бюджетних видатків.

4. Підвищення фінансової автономії. У Фінляндії місцеві громади мають широкий спектр повноважень у залученні інвестицій, розпорядженні майном і використанні природних ресурсів. Для українських ОТГ це може означати спрощення процедур інвестиційної діяльності, запровадження пільгових умов для інвесторів та активне залучення міжнародної технічної допомоги.

5. Залучення громадськості до управління бюджетом. Зарубіжний досвід, наприклад, Бразилії, демонструє успішність партисипативного бюджетування, де громада безпосередньо бере участь у розподілі бюджетних коштів. Громадяни мають можливість пропонувати проекти, голосувати за них та контролювати їх реалізацію. Цей підхід підвищує прозорість бюджетного процесу, зміцнює довіру до місцевої влади, сприяє розвитку громадської активності та дозволяє врахувати реальні потреби жителів. Для успішної реалізації необхідні чіткі правила, підтримка з боку влади та достатній рівень обізнаності населення [32, с.61].

6. Міжнародна технічна допомога та грантові програми. Українські

громади можуть активно використовувати можливості, що надають міжнародні організації, такі як ЄС, USAID або Світовий банк. Міжнародна технічна допомога та грантові програми є важливими інструментами підтримки ОТГ в Україні. Вони спрямовані на фінансування проєктів розвитку інфраструктури, підвищення енергоефективності, покращення управління, освіти, медицини та інших сфер. Ці програми забезпечують залучення додаткових ресурсів, впровадження сучасних практик і технологій, а також сприяють розвитку співпраці з міжнародними партнерами. Для успішного отримання грантів громадам необхідно мати стратегічний підхід, належно підготовлені проєкти та ефективну звітність [25, с.96].

Загалом адаптація закордонних практик до українських умов вимагає цілісного підходу, що включає правову реформу, підвищення кваліфікації місцевих управлінців та створення ефективної системи моніторингу і контролю. Використання зарубіжного досвіду може стати основою для сталого розвитку ОТГ, зміцнення фінансової спроможності громад та забезпечення якісного надання послуг для мешканців.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження концептуальних основ бюджетів ОТГ, аналізу їх сучасного стану в Україні, виявлення проблем функціонування та з'ясування перспектив розвитку, зроблено такі висновки:

1. Враховуючи погляди сучасних науковців і законотворців на сутність бюджету ОТГ надано авторське визначення: бюджет ОТГ – це фінансовий документ, що формує основу економічної автономії громади, акумулює її власні та передані ресурси з метою забезпечення соціально-економічного розвитку, задоволення суспільних потреб та підвищення якості життя мешканців на засадах прозорості, підзвітності й участі громадян у прийнятті рішень. Таке визначення гармонійно інтегрує економічну, соціальну та управлінську складові, орієнтуючи функціонування бюджету ОТГ на прозорість, ефективність та участь громади, що відрізняє його від більш вузьких традиційних трактувань.

2. Обґрунтовано, що бюджет ОТГ є комплексним фінансовим документом, що забезпечує функціонування громади, реалізацію її повноважень та розвиток території. Його складовими є доходи, видатки, фінансування та цільові фонди. Доходи формуються з податкових надходжень (загальнодержавних і місцевих податків), неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом, офіційних трансфертів і цільових фондів. Вони забезпечують фінансову базу для виконання функцій громади. Видатки поділяються на дві основні групи: на виконання делегованих державою повноважень (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, культура, спорт) і власних повноважень громади (житлово-комунальне господарство, інфраструктура, благоустрій). Фінансування бюджету покриває дефіцит або спрямовує надлишок ресурсів, забезпечуючи збалансованість бюджету. Складові бюджету тісно пов'язані, формуючи основу для забезпечення життєдіяльності громади та стимулювання її економічного і соціального розвитку.

3. Виявлено, у 2021-2023 роках бюджет Вінницької міської ОТГ демонстрував динамічне зростання доходів, що свідчить про ефективне

фінансове управління та розширення податкової бази громади. Загальні доходи бюджету зросли з 4909,59 млн грн у 2021 році до 6497,78 млн грн у 2023 році, що вказує на приріст на 32,3% за три роки. Структура доходів залишалася стабільною, з домінуючою часткою податкових надходжень, які забезпечували основну частину доходів (73,81% у 2021 році, 78,42% у 2023 році). Найбільший внесок серед податкових джерел формував податок на доходи фізичних осіб, який становив понад 65% податкових надходжень щороку. Неподаткові доходи складали близько 5% загальних надходжень, демонструючи помірне зростання, що вказує на стабільність цього джерела. Доходи від операцій з капіталом та цільові фонди залишалися другорядними джерелами, із часткою менш ніж 2% і 0,3% відповідно. Частка офіційних трансфертів поступово зменшувалася (з 19,18% у 2021 році до 14,70% у 2023 році), що свідчить про зростання фінансової самостійності громади та зменшення залежності від державного фінансування. Загалом позитивна динаміка доходів бюджету Вінницької міської ОТГ говорить про ефективну реалізацію бюджетної політики, спрямованої на збільшення власних доходів громади та її фінансову стійкість.

4. Встановлено, що динаміка та структура видатків бюджету Вінницької міської ОТГ у 2021-2023 роках за функціональною класифікацією свідчать про зміни у пріоритетах бюджетної політики громади. За функціональною класифікацією видатки на освіту залишалися найбільшими, в середньому складаючи 36,27% загальних видатків, що підкреслює важливість фінансування освітньої сфери. Водночас частка цих видатків зросла у 2022 році до 42,04%, але знизилася до 31,45% у 2023 році, що пов'язано із переорієнтацією коштів на інші потреби. Значним було зростання видатків на економічну діяльність, які стабільно займали друге місце (в середньому 21,55%), досягнувши 22,84% у 2023 році, що свідчить про акцент на розвиток інфраструктури та підтримку місцевого бізнесу. Важливими залишалися видатки на житлово-комунальне господарство (15,23% в середньому) та соціальний захист населення, частка яких зросла з 4,16% у 2021 році до 5,97% у 2023 році, що підкреслює соціальну спрямованість бюджету.

5. З'ясовано, що у 2021-2023 роках за економічною класифікацією видатки

бюджету Вінницької міської ОТГ на поточні потреби переважали, але їх частка зменшувалася (з 77,20% у 2021 році до 69,56% у 2023 році) через зростання капітальних видатків. Водночас капітальні видатки зросли з 22,80% у 2021 році до 30,44% у 2023 році, що підкреслює посилену увагу до інвестицій у розвиток громади. Таким чином, бюджетна політика Вінницької міської ОТГ у зазначений період демонструє збалансований підхід до фінансування соціальних потреб та інвестиційних напрямів, що сприяє як поточному функціонуванню громади, так і її довгостроковому розвитку.

6. Обґрунтовано, що проблеми формування доходів та здійснення видатків бюджетів ОТГ в Україні є одними з найважливіших для забезпечення ефективного функціонування місцевих органів влади. Формування доходів часто стикається з обмеженістю власних надходжень через нерівномірний розподіл економічного потенціалу серед різних ОТГ. Це спричиняє значну залежність від державних трансфертів, які не завжди достатні для покриття всіх потреб. Поряд з цим, наявна проблема фінансової нерівності між громадами, коли багатші ОТГ можуть забезпечити більш високий рівень фінансування соціальних та інфраструктурних програм, а менш забезпечені – залишаються в дефіциті. Щодо видатків, то багато ОТГ стикаються з необхідністю збільшення витрат на соціальні потреби, відновлення інфраструктури, а також на допомогу внутрішньо переміщеним особам, що виникло внаслідок військових дій. Часто ці видатки перевищують наявні фінансові ресурси, що призводить до незбалансованості бюджету. В умовах війни, ситуація ускладнюється необхідністю фінансування заходів, пов'язаних із забезпеченням безпеки, відновленням пошкоджених об'єктів і підтримкою економічної діяльності. Ці фактори вимагають постійного пошуку нових джерел фінансування та ефективного управління бюджетними коштами.

7. Аргументовано, що вирішення проблем формування доходів і здійснення видатків бюджетів ОТГ в Україні потребує комплексного підходу з урахуванням зарубіжного досвіду. Одним із ключових напрямів є вдосконалення системи місцевого оподаткування, запровадження прогресивних механізмів, таких як екологічні збори, що успішно функціонують у країнах ЄС.

Важливо також впроваджувати партисипативне бюджетування, яке дозволяє залучати громади до прийняття рішень, підвищуючи прозорість і довіру. Для збільшення доходів необхідно активніше використовувати грантові програми та міжнародну технічну допомогу, що підтримує громади в реалізації інноваційних і сталих проєктів. У частині видатків слід орієнтуватися на довгострокове бюджетне планування, оптимізацію витрат за рахунок аудиту ефективності та впровадження енергозберігаючих технологій. Нарешті, варто розвивати міжмуніципальне співробітництво для спільного фінансування великих проєктів, що сприяє раціональному використанню ресурсів. Важливо розвивати співпрацю з державними органами, міжнародними донорськими організаціями та використання грантових програм, що дозволяють спрямовувати додаткові ресурси на реалізацію соціальних і інфраструктурних проєктів. Одним з важливих аспектів є впровадження сучасних технологій управління фінансами, таких як електронне бюджетування та системи моніторингу бюджетних процесів, що підвищують прозорість і ефективність витрат. Крім того, для здійснення видатків необхідно дотримуватись принципів ефективності та пріоритетності витрачання коштів, орієнтуючись на довгострокові потреби громад, зокрема в освіті, медицині та інфраструктурі. Паралельно з цим важливо оптимізувати бюджетні видатки через міжмуніципальне співробітництво, яке дозволяє об'єднувати ресурси для реалізації великих проєктів і забезпечує більш ефективне використання місцевих фінансів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьєва Є. А. Правове значення бюджету об'єднаної територіальної громади в системі місцевих бюджетів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №2. С. 292-295.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. №2456-VI. Дата оновлення: 20.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 20.11.2024).
3. Василевська-Смаглюк О., Гура Н., Дерун І., Шевчук В. Концептуальні засади обліку та контролю бюджетів територіальних громад у воєнний час та в повоєнний період. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2023. №1. С. 91-104.
4. Васильєва Н. В., Гринчук Н. М., Дерун Т. М., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Місцевий бюджет і фінансове забезпечення об'єднаної територіальної громади: навч. посіб. Київ : [б.в.], 2017. 119 с.
5. Возняк Г. В., Патицька Х. О. Бюджетні детермінанти забезпечення стійкості територіальних громад: воєнна адаптація та орієнтири повоєнного відновлення. *Фінанси України*. 2023. №8. С. 81-96.
6. Гаврюшенко Г. В. Особливості формування бюджетів об'єднаних територіальних громад в умовах фінансової децентралізації. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2021. №1. С. 214-221.
7. Гарбар Ж. В., Бондалетова Т. О. Особливості формування бюджетів об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації. *Економіка та держава*. 2021. №6. С. 45-51.
8. Гарбінська-Руденко А. В., Демчук М. В. Правове регулювання формування бюджетів об'єднаних територіальних громад як ключових суб'єктів місцевого самоврядування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №1. С. 361-365.
9. Гордей О. Д., Рябокінь М. В., Котух Є. В., Новицька О. В. Середньострокове бюджетне планування в територіальних громадах.

Економічний вісник університету. 2023. Вип. 56. С. 162-174.

10. Демчишак Н. Б., Тихонька У. Т. Вплив фіскальної децентралізації на наповнюваність місцевих бюджетів в Україні в умовах розвитку територіальних громад та цифровізації державних послуг. *Економіка та держава*. 2021. №6. С. 52-57.

11. Єрмоменко А. О. Місцеві бюджети у системі фінансового забезпечення територіальних громад. *Економічний вісник університету*. 2023. Вип. 57. С. 132-137.

12. Загірняк Д. М., Глухова В. І, Кравченко Х. В. Тенденції формування бюджетних ресурсів територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 53. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2693/2607> (дата звернення: 20.11.2024).

13. Кнейслер О. В., Надал С. В., Спасів Н. Я. Оптимізація структури доходів бюджетів територіальних громад через призму мінімізації бюджетних ризиків. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Економіка*. 2021. №20. С. 118-124.

14. Коваль С. Л. Сидор І. П. Роль місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади в умовах війни та у післявоєнний період. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. №6. С. 96-102.

15. Коробцова Д. В., Міщенко Л. В. Фінансово-правові засади формування спроможних бюджетів територіальних громад. *Право і Безпека*. 2021. №3. С. 159-165.

16. Коровій В. В. Бюджет територіальної громади як основа місцевих фінансів. *Бізнес Інформ*. 2018. №12. С. 399-405.

17. Крутько М. А. Місцевий бюджет як елемент бюджетної та фінансової системи України: правові аспекти. *Приватне та публічне право*. 2022. №1. С. 56-60.

18. Левандівський О. Т., Баланюк І. Ф., Сас Л. С., Смушак М. В., Гаврик О. Ю. Управлінські підходи в формуванні місцевого бюджету

територіальної громади на основі податкових надходжень. *Агросвіт*. 2024. №6. С. 37-43.

19.Левандівський О. Т., Баланюк І. Ф., Сас Л. С., Смушак М. В., Гаврик О. Ю. Управління податковими надходженнями до бюджету територіальних громад в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2024. №3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_3_10 (дата звернення: 20.11.2024).

20.Лисяк Л. В., Биков Б. Д., Кушнір А. І. Зміцнення фінансового потенціалу об'єднаних територіальних громад в умовах бюджетної децентралізації. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. №4. С. 84-89.

21.Люта О. В., Пігуль Н. Г. Самодостатність територіальної громади: її сутність, склад та напрями забезпечення. *Ефективна економіка*. 2015. №11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4571> (дата звернення: 20.11.2024).

22.Малюга Н. М., Суліменко Л. А., Цегельник Н. І. Обліково-контрольні аспекти забезпечення виконання бюджетних програм в об'єднаних територіальних громадах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. №10. С. 30-38.

23.Микитюк І. С. Механізм управління коштами бюджетів об'єднаних територіальних громад. *Економічний вісник університету*. 2019. Вип. 42. С. 210-217.

24.Нездойминога О. Є. Особливості формування бюджету територіальної громади. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 11. С. 443-449.

25.Нема О. С. Зміцнення спроможності територіальних громад: можливості щодо формування доходів бюджету та оптимізації видатків. *Ефективність державного управління*. 2021. Вип. 3-4. С. 86-101.

26.Овчаренко Т., Бочі А., Поворозник В. Особливості формування та виконання бюджету об'єднаних територіальних громад. Київ : Міжнародний центр перспективних досліджень, 2017. 136 с.

27.Офіційний сайт Державного веб-порталу бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 20.11.2024).

28.Палвашова Г. І., Седікова І. О. Бюджетна ефективність територіальних

громад: вектор впливу системних змін. *Економіка харчової промисловості*. 2023. Т. 15. Вип. 3. С. 48-55.

29. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. №157-VIII. Дата оновлення: 14.05.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

30. Проць Н., Руденко А. Формування та використання коштів бюджетів територіальних громад. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2022. №2. С. 46-55.

31. Риковська О. В. Дотаційність бюджетів територіальних громад як фінансовий механізм інклюзивного сільського розвитку. *Український соціум*. 2022. №4 (83). С. 61-75.

32. Рудаченко О. О., Єсіна В. О., Бібік Н. В. Бюджетний менеджмент в умовах переходу від стратегічного до середньострокового бюджетного планування в територіальних громадах. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки*. 2021. №11 (2). С. 55-64.

33. Сивульська Н. М., Веселюк М. В. Реформа фінансової децентралізації та її вплив на фінансову спроможність бюджетів територіальних громад. *Ефективна економіка*. 2024. №6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_6_73 (дата звернення: 20.11.2024).

34. Сторчай Н. М., Симоненко Л. І., Довженко В. А. Фінансова спроможність бюджетів об'єднаних територіальних громад в умовах реалізації адміністративно-територіальної реформи. *Економіка та держава*. 2020. №2. С. 104-109.

35. Стрижак Є. Ю. Особливості об'єднаної територіальної громади як суб'єкта бюджетних правовідносин. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. Вип. 3. С. 144-149.

36. Ткачук А., Наталенко Н. Про бюджет і не тільки. Спеціально для об'єднаних територіальних громад. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 76 с.

37. Шкуратов О. І., Хохуляк О. О. Формування бюджетного потенціалу територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. №16. С. 7-12.